

INHOUDSOPGAVE

1.	INLEIDING.....	3
1.1	ACHTERGROND.....	3
1.2	AANLEIDING / PROBLEEMSTELLING.....	3
1.3	DENKEN AAN TERUGKEER.....	4
1.4	ETHIEK & TERUGKEER.....	5
1.5	DOELSTELLING & DEELVRAGEN.....	5
1.5.1	Doelstelling.....	5
1.5.2	Deelvragen.....	6
1.6	WERKWIJZE & OPZET.....	6
2.	COA & HET TERUGKEERPROCES	8
2.1	INLEIDING.....	8
2.2	VISIE, MISSIE EN UITGANGSPUNTEN COA.....	8
2.3	COA, TRAJECTBEGELEIDING & HET TERUGKEERPROCES.....	8
2.4	INVULLING TERUGKEERGESPREEK.....	9
2.4.1	Uitgangspunt.....	9
2.4.2	Uitwerking Gesprekonderwerpen volgens COA.....	9
2.5	LIMOW & PERSPECTIEF.....	10
2.6	TERUGKEER ALLEENSTAANDE MINDERJARIGE ASIELZOEKERS OOST-GELDERLAND.....	10
2.7	TERUGKEER IN ZWEDEN.....	11
2.8	CONCLUSIE.....	11
3.	DENKEN AAN TERUGKEER: DE ASIELZOEKER.....	13
3.1	INLEIDING.....	13
3.2	PSYCHOSOCIALE ASPECTEN.....	13
3.2.1	Terugkeer & Asielzoekers van COA.....	13
3.2.2	Angst voor Terugkeer: AMA's (alleenstaande minderjarige asielzoekers).....	14
3.2.3	Angst voor Terugkeer: volwassenen.....	14
3.2.4	Angst voor Terugkeer: Somaliërs & Angolezen.....	16
3.3	ASIELZOEKERS & BEHEERSINGSORIËNTATIE.....	16
3.4	CONCLUSIE.....	17
4.	DENKEN AAN TERUGKEER: DE TRAJECTBEGELEIDER.....	18
4.1	INLEIDING.....	18
4.2	REGISTRATIE TRAJECTGESPREKKEN.....	18
4.3	ANALYSE REGISTRATIE TRAJECTGESPREKKEN.....	18
4.4	KWALITATIEF ONDERZOEK TRAJECTBEGELEIDERS.....	19
4.4.1	Opzet & Uitvoering.....	19
4.4.2	Huidige Werkwijze Trajectbegeleiders.....	20
4.4.3	Visie Toekomstige Werkwijze Trajectbegeleiders.....	22
4.5	CONCLUSIE.....	23
5.	TERUGKEERTHEORIE	24
5.1	INLEIDING.....	24
5.2	BASISBENODIGDHEDEN.....	24
5.3	PRATEN OVER TERUGKEER.....	25
5.4	ZEVEN INTERVENTIES.....	25
5.5	CONCLUSIE.....	26

6. METHODIEK & TERUGKEER	27
6.1 INLEIDING	27
6.2 ATTITUDEVERANDERING & TERUGKEER	27
6.2.1 Receptiefase en Bewustwording.....	27
6.2.2 Informatieverwerking	28
6.2.3 Gedragsfase.....	28
6.2.4 Implementatiefase.....	28
6.2.5 Confirmatiefase	29
6.3 HULPVERLENING & TERUGKEER: EMANCIPEREN	29
6.3.1 Emanciperende Hulpverlening.....	29
6.3.2 Bewustwording als Leerproces.....	30
6.4 EMANCIPERENDE & MOTIVERENDE GESPREKSVOERING	30
6.4.1 Emanciperend Handelen	30
6.4.2 Bevragen van de Situatie	31
6.4.3 Motiverende Gespreksvoering.....	32
6.5 CONFRONTEREN OF MOTIVEREN.....	32
6.6 CONCLUSIE	33
7. VOORSTEL METHODIEK TERUGKEER.....	35
7.1 INLEIDING	35
7.2 UITGANGSPUNTEN METHODIEK & GESPREKSVOERING	35
7.2.1 Uitgangspunten van COA met betrekking tot terugkeer:.....	35
7.2.2 Uitgangspunten ten aanzien van de asielzoeker zijn:	36
7.2.3 Uitgangspunten van trajectbegeleiding en van de trajectbegeleider zijn:.....	36
7.2.4 Uitgangspunten terugkeertheorie	36
7.2.5 Uitgangspunten methodiek en gespreksvoering.....	37
7.2 BASISBENODIGDHEDEN.....	38
7.3 RANDVOORWAARDEN.....	38
7.4 HET LEERPROCES: ALGEMEEN	39
7.4.1 Werving & Diagnose	39
7.4.2 Trajectplan & Voortgang	40
7.4.3 Terugkeergesprekken.....	41
7.4.4 Overkoepelende Componenten	41
7.4.5 Beheersingsoriëntatie	42
7.4.6 Reactance	43
7.5 HET LEERPROCES: DE FASES	43
7.5.1 Receptiefase / Bewustwording	44
7.5.2 Informatieverwerking	45
7.5.3 Gedragsfase.....	46
7.5.4 Implementatiefase / Confirmatiefase	47
LITERATUURLIJST	48
Bijlagen	

1. Inleiding

1.1 Achtergrond

Het Centraal Orgaan Opvang Asielzoekers (COA) is verantwoordelijk voor het verblijf, de begeleiding en de ondersteuning van asielzoekers in Nederland. De missie van het COA is om een humaan en waardig eerste verblijf voor asielzoekers die naar Nederland komen te organiseren, met inachtneming van hun eigen verantwoordelijkheid.¹

Het COA biedt trajectbegeleiding aan asielzoekers. De opvangmedewerkers Diensten (hierna te noemen trajectbegeleiders) zijn hiervoor verantwoordelijk.

De trajectbegeleiding heeft als doel een professioneel traject te bieden aan asielzoekers, waarin kennis en vaardigheden worden ingezet, ontwikkeld of opgedaan, zodat men zich zelfstandig kan voorbereiden op een toekomst in Nederland of elders (terugkeer of doormigratie). De kern van deze begeleiding is het bevorderen van de zelfredzaamheid van asielzoekers.²

1.2 Aanleiding / Probleemstelling

In het jaar 2001 is de nieuwe Vreemdelingenwet 2000 in werking getreden. Deze wet heeft als doel dat langdurige procedures niet meer voorkomen en asielzoekers binnen een jaar weten waar ze aan toe zijn. Asielzoekers leven dan niet meer jarenlang in een onzekere situatie.³ (bijlage 1)

Daarnaast zijn er in Nederland veel asielzoekers die een tweede procedure zijn gestart of al jaren zijn uitgeprocedeed, maar nooit zijn vertrokken. Een deel van deze mensen zijn in de centra of COA-huizen blijven wonen en ontvangen nog steeds iedere week hun bijdrage voor het levensonderhoud. Zij blijven hopen op een status, ondanks het feit dat er geen procedure meer loopt. Een ander deel is verdwenen met onbekende bestemming. Een asielzoeker die geen kans heeft op een status, moet terugkeren naar het land van herkomst en kan geen gebruik blijven maken van de voorzieningen die bedoeld zijn voor de mensen die nog wel in de asielprocedure zitten.⁴ (bijlage 2)

De Terugkeernota d.d. 21 november 2003 meldt dat er in het nieuwe beleid naar gestreefd moet worden dat het signaal, dat het uiteindelijke resultaat van het asielverzoek negatief kan zijn, eenduidiger en nadrukkelijker uitgedragen moet worden door alle betrokken ketenpartners en gedurende de gehele asielprocedure.⁵ Ook vermeldt de nota dat medewerkers in de opvangcentra gespecialiseerd moeten zijn in het omgaan met de asielzoeker in een bepaalde fase van zijn procedure, omdat communicatie en attitude van het personeel in hoge mate bepalend zijn voor het proces. Het doel hiervan is dat zelfstandige terugkeer wordt bevorderd.

¹ Basisdocument “In het hart van de samenleving”, COA, p. 2 & 3

² Beleidskader Trajectbegeleiding Asielzoekers, COA, p. 3

³ COA Factsheet over de Nieuwe Vreemdelingenwet

⁴ COA Factsheet over de Negatieve Beslissing

⁵ DG Internationale Aangelegenheden en Vreemdelingenzaken, Terugkeernota, p. 19

Op het moment is het aantal “vrijwillig” terugkerende asielzoekers niet groot.⁶ Dit betekent dat een groot deel ofwel verdwijnt in de illegaliteit, of afhankelijk blijft van de ondersteuning van het COA, omdat een groot deel niet wordt uitgezet.⁷ (bijlage 3)

In de komende jaren zullen er veel terugkeergesprekken plaatsvinden bij het COA. Dit is het gevolg van een inhaalslag bij de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND). Deze inhaalslag komt voort vanuit de benoemde druk van de huidige regering, om het aantal uitgeprocedeerde asielzoekers in Nederland te verminderen.

In een terugkeergesprek krijgt een asielzoeker (nogmaals) te horen dat er een negatieve beslissing is genomen door de IND. Ook krijgt hij informatie over de gevolgen van de beslissing en welke stappen hij kan nemen om in beroep te gaan of terug te keren naar het land van herkomst.⁸

1.3 Denken aan Terugkeer

Het denken van de asielzoeker over terugkeer begint niet pas bij het laatste terugkeergesprek, maar is een moeilijk en emotioneel denkproces dat begeleid wordt door de trajectbegeleider. Terugkeer wordt namelijk ook tijdens de reguliere trajectgesprekken besproken.

In deze afstudeeropdracht wordt bekeken hoe het denkproces over terugkeer van de asielzoeker beter kan worden begeleid door de trajectbegeleider van het COA. De veronderstelling hierbij is, dat een betere begeleiding van dit proces invloed kan hebben op het denken over terugkeer, waardoor asielzoekers vaker zelfstandig terugkeren naar het land van herkomst in plaats van te kiezen voor de illegaliteit. De asielzoeker zal zich meer begrepen voelen in een gesprek met iemand die het denkproces over terugkeer begrijpt en kent, waardoor hij misschien opener over zijn onzekerheden / angsten met betrekking tot terugkeer kan spreken. Het concretiseren van gevoelens, biedt een opening om over oplossingen te praten, maar ook over de dilemma's die ontstaan als iemand besluit als illegaal in Nederland te blijven wonen.⁹

Het uitgangspunt blijft het zelfbeschikkingsrecht van de asielzoeker, maar een asielzoeker kan beter zelf stappen zetten als deze hierin goed is begeleid.

Het is de bedoeling dat als de lezer van dit werkstuk het woord terugkeerproces tegenkomt, dit als meeromvattend begrip gelezen wordt, dus het denkproces over terugkeer en de daadwerkelijke terugkeergesprekken naar aanleiding van een negatieve beslissing van de rechtbank.

⁶ Internationale Organisatie voor Migratie, www.iom-nederland.nl.

In 2003 totaal vrijwillige terugkeerders: 2901, hervestiging totaal 2003: 116

⁷ De Vreemdelingenketen in Beeld, 25 maart 2003, nr.14, p.6

In 2002 totaal verwijderingen: 21.255

⁸ COA Factsheet voor asielzoekers over Negatieve Beslissing

⁹ P. Schell, Terugkeren een levenslang dilemma, p. 65

1.4 Ethiek & Terugkeer

De onvrijwillige uitzetting en de terugkeer van asielzoekers krijgen regelmatig de aandacht van de media. Er worden dan vragen gesteld bij de menselijkheid en de rechtvaardigheid van dit beleid.

Omdat deze afstudeeropdracht over terugkeer gaat, is het van belang de ethische kant van het onderwerp te beschouwen en in kaders te zetten. Met andere woorden: hoe verhoudt het onderwerp zich in het perspectief van goed en kwaad, de algemeen geldende normen en waarden in onze Nederlandse samenleving. Het gaat hier dan niet om de ethische kant van het gehele terugkeerbeleid, maar alleen om het stukje dat samenhangt met de afstudeeropdracht.

Voor het beroep maatschappelijk werker staat een waarde centraal waarin mensen zich, in wisselwerking met hun omgeving zo goed mogelijk kunnen ontplooien naar eigen aard, behoeften en opvattingen en tevens dat zij rekening houden met anderen. Ook dient volgens de beroepscode van maatschappelijk werkers een houding gebaseerd te zijn op respect voor de persoon en erkenning van diens verantwoordelijkheid voor de eigen keuze van handelen.¹⁰

De doelstelling van deze afstudeeropdracht heeft als kern dat de asielzoeker een beter overwogen besluit kan nemen over terugkeer, beter vanuit een eigen verantwoordelijkheid keuzes kan maken over terugkeer, doordat de trajectbegeleider beter in staat wordt het denkproces over terugkeer te begeleiden. Het gaat dus niet om het manipuleren van mensen, opdat ze besluiten terug te keren naar het land van herkomst. De doelstelling van de trajectbegeleider bij het COA is ook het bevorderen van zelfredzaamheid en dat mensen vanuit een eigen verantwoordelijkheid keuzes kunnen maken. Er wordt vanuit het COA geen druk uitgeoefend op trajectbegeleiders om asielzoekers te doen besluiten om terug te keren. Wel worden juridische beslissingen duidelijk uitgelegd door de trajectbegeleiders. Als er is besloten dat een asielzoeker Nederland moet verlaten, is dit ook de mededeling van de trajectbegeleider. Deze kan hem voor verdere actie ook weer doorverwijzen.

De doelstelling van het COA en de code van het beroep voor maatschappelijk werker gaan in dit verhaal gelijk op. Omdat er geen sprake is van manipulatie of dwang, maar het juist gaat om het vergroten van de zelfredzaamheid en het zelf maken van keuzes door de asielzoeker, zijn er geen ethische dilemma's bij dit onderwerp.

1.5 Doelstelling & Deelvragen

1.5.1 Doelstelling

De doelstelling van de afstudeeropdracht is inzicht verkrijgen in het denkproces over terugkeer bij de asielzoeker, teneinde een voorstel voor een methodiek te ontwikkelen voor de trajectbegeleider van het COA om de asielzoeker te begeleiden in dit proces.

¹⁰ Jan H.G. Janssen, De nieuwe code gedecodeerd, p. 250-251

1.5.2 Deelvragen

De doelstelling valt uiteen in de volgende deelvragen:

COA & het Terugkeerproces

- Wat is de huidige doelstelling van het COA m.b.t. het terugkeerproces?
- Hoe vindt het COA dat trajectbegeleiding uitgevoerd moet worden ten aanzien van het terugkeerproces?

De Asielzoeker & het Terugkeerproces

- Wat houdt de juridische asielprocedure in?
- Wat zijn de psychosociale aspecten van terugkeer van asielzoekers?
- Is er een invloed van cultuur op deze aspecten?
- Wat ervaart een asielzoeker bij het praten / nadenken over terugkeer naar het land van herkomst?
- Wanneer wil een asielzoeker wel/ niet terug naar het land van herkomst?
- Wat heeft de asielzoeker nodig om een weloverwogen besluit te nemen inzake terugkeer?

De Trajectbegeleider & het Terugkeerproces

- Hoe besteedt de trajectbegeleider op het moment aandacht aan het terugkeerproces?
- Welke gesprekstechniek en methodiek hanteert de trajectbegeleider tijdens deze gesprekken?
- Hoe denkt de trajectbegeleider dat een methodiek t.b.v. begeleiding van het terugkeerproces verbeterd kan worden?

Methodiek, Gespreksvoering & het Terugkeerproces

- Welke conclusies kunnen getrokken worden uit antwoorden uit bovenstaande vragen?
- Welke bestaande methodieken en gesprekstechnieken zouden relevant kunnen zijn en waarom?
- Heeft de cultuur van de asielzoeker invloed op de keuze van de methodiek?
- Wat wordt de methodiek om het denkproces over terugkeer te begeleiden?

1.6 Werkwijze & Opzet

De werkwijze en de opzet van de afstudeeropdracht zien er als volgt uit:

De eerste drie stappen worden gezet om inzicht te krijgen in de huidige situatie, gezien vanuit het COA, de asielzoeker en de trajectbegeleider van het COA.

1. De eerste stap bestaat uit het bekijken hoe de visie van het COA is met betrekking tot dit onderwerp. Dit zal primair gebeuren door het verzamelen van beleidsplannen en het bekijken van gegeven trainingen aan trajectbegeleiders (ontwikkelt vanuit de visie van COA).
2. Daarna wordt bekeken welke informatie er bestaat over asielzoekers en het terugkeerproces. Er wordt ingegaan op bestaande onderzoeken onder deze groep. Ook wordt het registratiesysteem van COA gebruikt om inzicht te krijgen in het denkproces over terugkeer.

3. Door het houden van diepte-interviews (kwalitatief onderzoek) met trajectbegeleiders van het COA, wordt inzicht verkregen in de huidige werkwijze met betrekking tot het denken over terugkeer van de asielzoekers.

De stappen 4 en 5 gaan in op wat de theorie zegt over het onderwerp en welke methodieken er van toepassing zouden kunnen zijn.

4. Een beschouwing van de theorie om als kader voor het verdere onderzoek te dienen. Deze beschouwing omvat de antwoorden op de deelvragen en de beschikbare theorie over het thema terugkeer bij asielzoekers.
5. Inzicht krijgen in de beschikbare methodieken en gesprekstechnieken van maatschappelijk werkenden in de lijn van de verkregen informatie ligt.

Aan de hand van de conclusies die uit de antwoorden uit bovenstaande acties komen, worden uitgangspunten voor de te hanteren methodiek en gesprekstechniek bij het terugkeerproces door trajectbegeleiders van het COA opgesteld. Afsluitend volgt een beschrijving van een voorstel voor de te methodiek.

Voel ik mijn hart

Ik ben hier nu
Ik mis alles wat ik doe

Als ik mijn ogen dicht doe
Zie ik mijn familie
Mensen die grapjes maken met mij

Wij zitten altijd bij de boom
Maken wij grapjes en spelen kaarten

De boom is een heel grote boom
Als de zon achter de boom is
Hebben wij mooie schaduw
Voel ik mijn hart

Ik heb de boom gemist en mijn familie

Door: Arama Njie, Gambia
Uit: Poëzie in de nieuwe taal

2. COA & het Terugkeerproces

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk zal ingaan op wat de visie, missie en uitgangspunten van het COA zijn, want deze vormen de basis voor de begeleiding van het terugkeerproces van asielzoekers. De nadruk ligt in dit hoofdstuk uiteindelijk op de trajectbegeleiding en het terugkeerproces met de daarbij horende uitgangspunten van het COA. Ook beschrijft het hoofdstuk een tweetal cursussen, Limow en Perspectief, die het COA aan asielzoekers biedt. Afsluitend wordt ingegaan op een verslag over een effectieve begeleiding van Alleenstaande Minderjarige Asielzoekers (AMA's) door COA en Vluchtelingenwerk in Oost-Gelderland en op het resultaat van een bezoek in het kader van terugkeer van asielzoekers aan Zweden door een beleidsmedewerker van COA.

Kijkend naar de in hoofdstuk 1 genoemde Terugkeernota, zal in de toekomst het COA een actievere rol moeten gaan spelen in de begeleiding van zelfstandige terugkeer van asielzoekers. Het nieuwe beleid is tijdens het schrijven van dit werkstuk in maart 2004 nog niet geïmplementeerd.

2.2 Visie, Missie en Uitgangspunten COA

De visie en missie van het COA is het vervullen van een brugfunctie tussen asielzoekers in de opvang en de Nederlandse samenleving. Het COA levert hiervoor actief dienstverlening en ondersteuning aan de asielzoeker.¹¹ Het COA biedt asielzoekers onder andere professionele trajectbegeleiding, waarin kennis en vaardigheden worden ingezet, ontwikkeld of opgedaan, zodat asielzoekers zich zelfstandig kunnen voorbereiden op een toekomst in Nederland of elders.

Een van de uitgangspunten van het huidige terugkeerbeleid is dat asielzoekers vroegtijdig worden geïnformeerd over terugkeer. Tijdens de vertrekgesprekken ontvangt de asielzoeker eerlijke en reële informatie over terugkeer. Ook wordt benadrukt dat deze zelf verantwoordelijk is voor zijn terugkeer.¹²

De toelichting van het werkproces van COA met betrekking tot terugkeer vermeldt dat de terugkeeractiviteiten van het COA bestaan uit vertrekgesprekken (na ontvangst van een negatieve beslissing of uitspraak) én uit activiteiten die samenhangen met de beëindiging van de opvangvoorzieningen. Het doel is dat iedere vreemdeling die niet of niet langer rechtmatig in Nederland verblijft, Nederland zelfstandig verlaat binnen de voor hem geldende vertrektermijn, al dan niet met behulp van de Internationale Organisatie voor Migratie (I.O.M.).

2.3 COA, Trajectbegeleiding & het Terugkeerproces

Trajectbegeleiding is een algemeen toepasbare methodiek en houdt in dat een trajectbegeleider op gestructureerde en gestandaardiseerde wijze, planmatig en

¹¹ COA Basisdocument "In het hart van de samenleving", visie & missie

¹² COA Werkproces Terugkeer onder de Vreemdelingenwet 2000, maart 2002

fasegericht, de cliënt informeert, activeert en stimuleert tot het nemen van stappen op basis van wederzijdse vragen en informatie. De trajectbegeleider houdt per cliënt een overzicht bij van de te nemen en reeds genomen stappen met betrekking tot een bepaald onderwerp. Het instrument hiervoor is het trajectplan dat wordt opgesteld op basis van de diagnose.¹³ (bijlage 4)

De trajectbegeleiding van asielzoekers richt zich niet alleen op inburgering, maar ook op eventuele terugkeer. Het is de bedoeling dat door trajectbegeleiding de asielzoeker zich een realistisch beeld vormt van de huidige en toekomstige situatie. De eigen verantwoordelijkheid van de asielzoeker staat centraal en hij is vrij om wel of geen gebruik te maken van trajectbegeleiding.

Al vanaf een eerste negatieve beslissing vertelt de trajectbegeleider de asielzoeker dat het mogelijk is dat hij niet in Nederland kan blijven. Ook krijgt de asielzoeker informatie over voorzieningen die hem worden aangeboden om zijn terugkeer te vergemakkelijken en de instanties waarbij hij hiervoor kan aankloppen. Belangrijk is verder de informatie die gegeven wordt over de beëindiging van de opvang. Hoe de trajectbegeleider omgaat met de trajectbegeleiding en het terugkeerproces wordt beschreven in een volgend hoofdstuk. Ook de fase in de asielprocedure heeft invloed op de mogelijkheden voor trajectbegeleiding. Bij het volgen van opleidingen wordt dan bijvoorbeeld meer gekeken naar opleidingen die ook van nut kunnen zijn in het land van herkomst. Ook mag na een eerste negatief (genomen na 14 februari 2000) een asielzoeker geen Nederlandse les meer volgen.

2.4 Invulling Terugkeergesprek

2.4.1 Uitgangspunt

De bijlage over de uitwerking van gespreksonderwerpen bij terugkeer (van de toelichting op het werkproces terugkeer onder de vreemdelingenwet 2000 van het COA) meldt, dat het COA ervan uit mag gaan dat de Nederlandse asielprocedure, met de daarbij behorende rechterlijke toets, zodanige waarborgen biedt dat uiteindelijk, bij een negatieve beslissing terugkeer ook daadwerkelijk verantwoord is. Wel moet onderkend worden dat een asielzoeker dit anders kan zien en dit tijdens het gesprek ook zo aangeeft.

2.4.2 Uitwerking Gespreksonderwerpen volgens COA

Het gesprek heeft volgens de hierboven genoemde bijlage niet tot doel om de door de IND genomen beslissing, het oordeel van de rechter, dan wel de situatie in het land van herkomst, uitgebreid te bespreken. Het is de IND die hierover een beslissing heeft genomen en die voor de asielzoekers negatief is. Het COA hoeft hierover niet in discussie te treden met de asielzoeker. Het is volgens het COA vooral van belang dat de asielzoeker er van doordrongen wordt, dat hij op tijd de nodige actie zal ondernemen.¹⁴

De trajectbegeleider van het COA moet de volgende punten benadrukken in het terugkeergesprek:¹⁵

¹³ COA Beleidskader Trajectbegeleiding Asielzoekers, juni 2002, p. 3

¹⁴ Bijlage van COA Werkproces Terugkeer, uitwerking gespreksonderwerpen terugkeer

¹⁵ COA Web: uitwerking gespreksonderwerpen terugkeer

- de eigen verantwoordelijkheid van de asielzoeker voor zijn terugkeer naar het land van herkomst, ofwel de doormigratie naar enig ander land;
- het belang van de juiste documenten en het op tijd regelen hiervan, zodat de asielzoeker kan vertrekken voordat zijn voorzieningen beëindigd wordt;
- de mogelijkheid van gefaciliteerde terugkeer door de Internationale Organisatie voor Migratie;
- de beëindiging van de voorzieningen, ontruiming en verwijderbaarheid;
- de beëindiging van op integratie gerichte activiteiten.

2.5 Limow & Perspectief

Het COA heeft een tweetal cursussen in gebruik ten behoeve van de activering van asielzoekers. Beide cursussen worden incidenteel uitgevoerd in COA-land. De cursus Limow (Leven in een Moderne Wereld) is bedoeld om asielzoekers in staat te stellen inzicht te krijgen in de systematiek van een moderne samenleving en daarbij competenties te ontwikkelen om een actieve houding aan te nemen met betrekking tot hun eigen toekomst. Deze competenties kunnen ook van pas komen bij doormigratie of terugkeer naar het land van herkomst.¹⁶

De cursus Perspectief biedt de asielzoeker handreikingen om beslissingen te kunnen overwegen en te nemen.¹⁷ De cursus is opgezet om asielzoekers weer het gevoel te geven dat ze invloed hebben op wat er met hen gebeurt. Het bieden van kennis wordt hier als instrument gezien, want met kennis krijgen ze weer controle over de situatie. De cursus Perspectief biedt informatie over procedures en kennis over (psychosociale) theorieën. Men hoopt dat de cursus de asielzoeker helpt bij het maken van een analyse van de situatie en een realistische plaatsbepaling op dit moment. De cursus Perspectief is vooral bedoeld voor asielzoekers die nog niet zo lang in Nederland zijn.

2.6 Terugkeer Alleenstaande Minderjarige Asielzoekers Oost-Gelderland

In Oost-Gelderland bleek dat er opeens meer alleenstaande minderjarige asielzoekers (AMA's) zelfstandig terugkeerden naar het land van herkomst dan men gewend was. In een rapport waarin gekeken werd hoe dit tot stand was gekomen, kwam een aantal zaken naar voren.¹⁸ De AMA werd door Vluchtelingenwerk en de trajectbegeleider duidelijk gemaakt en besproken wat zijn kansen waren. De trajectbegeleider beseftte dat het in eerste instantie om een bewustwordingsproces gaat. Verder werden de perspectieven voor de AMA bekeken, waarbij ook de gevolgen van een keuze voor de illegaliteit aan bod kwamen. Nadat de realiteit door de AMA werd erkend, ging men verder met het motiveren tot zelfstandige terugkeer. Hierbij werden de mogelijkheden en belemmeringen besproken. De medewerker zocht steeds aansluiting bij waar de cliënt zich op dat moment in zijn proces bevond. Ook werd er ruimte gegeven voor weerstand en het verwerken van de boodschap. Het belang van een goede vertrouwensband werd benadrukt. Vluchtelingenwerk speelde in dit hele proces een grote rol door een grote en intensieve betrokkenheid bij de AMA's.

¹⁶ Dr. C. Berthold, LIMOW cursusmap

¹⁷ B. de Groot, Perspectief, Oriëntatie op de Toekomst, p. 6-8

¹⁸ Verslag Overleg COA en Vluchtelingenwerk over "Maakbaarheid van Terugkeer", 2003

2.7 Terugkeer in Zweden¹⁹

In Zweden gaat meer dan de helft van de afgewezen asielzoekers daadwerkelijk terug naar het land van herkomst. Een beleidsmedewerker van COA kwam terug van een bezoek aan Zweden met bevindingen over factoren die kunnen bijdragen tot een grotere terugkeer van asielzoekers:

- De indringende wijze waarop afgewezen asielzoekers worden benaderd door de medewerkers: de “mental war” van gesprekken en maatregelen (inhouding zakgeld, stopzetten activiteiten, detentie) om de asielzoeker tot medewerking te dwingen;
- De overtuigingskracht van de medewerkers die zeer veel vertrouwen hebben in de juistheid van de beslissing in de asielprocedure (zij kunnen soms zelf invloed uitoefenen op de beslissing) en die kennis hebben van het verloop van de procedure en (basaal) van de actuele situatie in het land van herkomst;
- In het algemeen de houding van de medewerkers ten opzichte van asielzoekers en terugkeer: zij stellen zich formeel en professioneel op, zien terugkeer als een integraal onderdeel van het asielbeleid en lijken hier geen moeite mee te hebben.
- Asielzoekers worden gedwongen actief te zijn tijdens de procedure: mensen worden niet apathisch en zijn daardoor makkelijker in beweging te krijgen en zijn eraan gewend dat er iets van ze geëist wordt;
- Asielzoekers hebben meer ervaring met de realiteit van het Zweedse leven, dus ook met de gevolgen van illegaliteit en de moeilijke integratie.

De gesprekmethode die gehanteerd wordt is het benoemen van hele concrete zaken en stappen. Er wordt minder ingegaan op emoties van de betrokken asielzoekers en veel meer op voldongen feiten. Daarna laat de trajectbegeleider in Zweden de asielzoeker in kleine stapjes nadenken over wat er concreet moet gebeuren. Na een gesprek krijgt de asielzoeker ruimte een en ander te verwerken.

2.8 Conclusie

Terugkeer komt zowel in de trajectbegeleiding als in de terugkeergesprekken aan bod. De uitgangspunten en richtlijnen voor de terugkeergesprekken bij het COA zijn duidelijk en heel concreet. Dit is belangrijk omdat het voor de asielzoeker goed duidelijk moet zijn welke stappen hij nog kan nemen, of dat de procedure daadwerkelijk is afgelopen en welke mogelijkheden er zijn om terug te keren.

Trajectbegeleiding is bedoeld om asielzoekers te activeren tot het zetten van stappen, dus ook in de richting van terugkeer. Uit de cijfers met betrekking tot vrijwillige terugkeer van asielzoekers blijkt dat het resultaat tot nu toe minimaal is. (bijlage 3)

Uit de informatie in dit hoofdstuk blijkt verder dat er weinig tot geen aandacht is voor het denkproces over terugkeer van de asielzoeker. Er wordt niet ingegaan op begeleiding van dit proces en hoe dit zou kunnen gebeuren. Ook gegeven trainingen²⁰ aan trajectbegeleiders gaan maar zijdelings in op dit proces en op bijvoorbeeld het brengen van slecht nieuws. De cursus Limow en Perspectief zijn voorbeelden van activiteiten die de asielzoeker kunnen ondersteunen bij de denkprocessen.

¹⁹ A. Diender, E.N.A.R.O., Verslag uitwisseling naar Zweden met als thema ‘terugkeer’, p.15

²⁰ Movimento en B&A inzake Trajectbegeleiding

Het rapport over AMA's in Oost-Gelderland laat een wat andere manier van werken zien. Het overbrengen van de realiteit is belangrijk, maar er wordt gewerkt vanuit de AMA. Het uitgangspunt is zijn bewustwordingsproces. Daarna komen de mogelijkheden en beperkingen voor terugkeer van de AMA aan bod. Deze methode wierp haar vruchten af.

De methodiek die in Zweden wordt toegepast heeft de beslissing als uitgangspunt en niet de asielzoekers. Pas als tot de asielzoeker is doorgedrongen dat hij daadwerkelijk moet terugkeren en stappen zet hiervoor, krijgt hij wat ruimte om het te verwerken. De trajectbegeleider duwt de asielzoeker richting terugkeer.

3. Denken aan Terugkeer: de Asielzoeker

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk gaat dieper in op de psychosociale aspecten en de beheersingsoriëntatie van de asielzoeker, die terugkeer bemoeilijken. Deze aspecten zijn van belang voor begeleiding van het denkproces bij de asielzoeker, omdat ze dit denkproces beïnvloeden. “Terugkeer van asielzoekers is een zeer ingrijpend proces dat door veel psychosociale factoren wordt bemoeilijkt” luidt de conclusie van een onderzoek naar de psychosociale aspecten van terugkeer van vluchtelingen en asielzoekers, dat Mateman uitvoerde in opdracht van Stichting Pharos.

“ Terugkeer betekent niet alleen een moeilijke beslissing, het betekent ook opnieuw afscheid nemen van een bekend en vertrouwd geworden omgeving. Het betekent pijn, angst, verdriet, onzekerheid, boosheid en voor sommigen die de beslissing vrijwillig hebben genomen ook hoop en blijdschap. Al deze, soms tegenstrijdige, emoties kunnen psychische problemen veroorzaken of verergeren bij mensen die al kwetsbaar waren wegens opgedane ervaringen in eigen land en tijdens de vlucht. ”²¹

Uit deze conclusie blijkt hoe moeilijk dit denkproces is en dat het dus van belang is dit proces goed te begeleiden, om terugkeer ook tot een mogelijkheid te maken. Met name voor asielzoekers die nog in de procedure zitten is het moeilijk om zowel bezig te zijn met de asielaanvraag als met de mogelijke afwijzing en daaraan gekoppelde terugkeer.

3.2 Psychosociale Aspecten

Er bestaat een aantal onderzoeken naar de psychosociale aspecten bij terugkeer van asielzoekers. Dit hoofdstuk beschrijft de conclusies van drie onderzoeken. Eén onderzoek richtte zich op AMA's, één onderzoek richtte zich specifiek op Somaliërs en Angolezen. Het uitgebreide onderzoek van Mateman richtte zich op volwassen asielzoekers. Ook is bekeken wat door asielzoekers hierover werd gezegd tijdens de gesprekken met de trajectbegeleiders van het COA.

Met de conclusie van deze onderzoeken wordt bekeken wat de trajectbegeleider nodig heeft om de asielzoeker te ondersteunen en begeleiden bij het omgaan met deze aspecten.

3.2.1 Terugkeer & Asielzoekers van COA

Omdat er zulke uitgebreide onderzoeken over terugkeer bestaan met duidelijke resultaten, was het niet nodig nogmaals een onderzoek hiernaar te doen. Wel is aan de hand van de rapportages in ADSIS (Asielzoekers Dagstructurering Informatie Systeem) naar aanleiding van trajectgesprekken van de trajectbegeleiders van COA met asielzoekers, geturfd wat er vermeld staat over de houding ten opzichte van terugkeer die tijdens de gesprekken naar voren kwam. Deze gegevens zijn niet representatief voor de hele groep, maar geven wel een indruk. In de hierop volgende tabel zijn de resultaten weergegeven. Wat aan deze tabel opvalt is dat de asielzoekers die gebruik maken van het zelfzorg arrangement, vaak hoop hebben op een status en vermelden dat ze niet terug kunnen, met vermelding van een reden. Deze percentages liggen bij de gezinnen iets lager.

²¹ S. Mateman, Terug naar de Toekomst, p. 29

Tabel : Terugkeer & Asielzoekers COA

	Zelfzorg Arrangement (individueen)		Kleine Centrale Opvang (gezinnen)	
Totaal in Trajectbegeleiding	233		318	
	Abs.	Perc.	Abs.	Perc.
Terugkeer als onderwerp	52	22	87	27
Hoop op status	15	30	21	24
Wil niet terug	14	27	19	22
Kan niet terug	16	31	12	14
Met reden	11	21	10	11
Wordt illegaal	3	5	0	0
Wil niet denken aan terugkeer	8	15	10	11
Is zelf actief in procedure	10	19	7	8

Bron: rapportages Adsis registratie systeem van COA, januari 2004. Percentages zijn afgerond.

Bij de genoemde redenen om niet terug te keren scoren de volgende redenen het hoogst: het hebben van een partner met status (x7), angst voor terugkeer wegens regime, arrestatie of niet gedefinieerd (x16).de toekomst van de kinderen (3), de infrastructuur en economische situatie in het land van herkomst (x5).

3.2.2 Angst voor Terugkeer: AMA's (alleenstaande minderjarige asielzoekers)

In een recente quick scan²² onder medewerkers van organisaties die jonge asielzoekers begeleiden, werd getracht een beeld te krijgen van het psychosociaal welzijn van ama's in relatie tot het terugkeerbeleid. De meest genoemde redenen waarom de ama's volgens de begeleiders niet willen terugkeren zijn:²³

- gebrek aan toekomstperspectief in het land van herkomst;
- de afwezigheid van bekenden en familie;
- de onveiligheid;
- het gevoel gefaald te hebben, de onvolbrachte missie, het gezichtsverlies, de grote financiële offers voor de migratie naar Nederland en de on vervulde verwachtingen van het thuisfront.

De ama's staan volgens de begeleiders angstig, onzeker en bezorgd tegenover terugkeer. Dit heeft mede te maken met het feit dat er nog niet of nauwelijks bekend is wat er gebeurt na terugkeer in het land van herkomst.

3.2.3 Angst voor Terugkeer: volwassenen²⁴

Mateman verdeelt de psychosociale factoren van terugkeer in primaire en secundaire aspecten. De primaire aspecten zijn inherent aan terugkeer en zullen bij elke asielzoeker in enige mate een rol spelen. De secundaire aspecten hangen af van objectieve omstandigheden, maar zijn niet inherent aan terugkeer.

²² Een quick scan is een vorm van onderzoek, waarmee in korte tijd en met beperkte middelen een overzicht wordt verkregen van een situatie; er kunnen derhalve geen definitieve conclusies uit worden getrokken.

²³ D. Engelhard, Angst voor Terugkeer, quick scan, p.27

²⁴ S. Mateman, Terug naar de Toekomst

Daarnaast maakt Mateman de verdeling in moderne en klassieke vluchtelingen. De klassieke vluchtelingen vallen onder het Vluchtelingenverdrag van de VN, en vrezen vervolging vanwege ras, godsdienst, nationaliteit, politieke overtuiging of het behoren tot een bepaalde sociale groep. Deze groep behoudt de wens ooit terug te keren naar het land van herkomst. De moderne vluchteling is op de vlucht voor het algemeen geweld, zoals bijv. het oorlogsgeweld in Rwanda en Bosnië. Mateman heeft de indruk dat deze groep zich meer richt op het opbouwen van een nieuw leven elders.

3.2.3.1 Primaire aspecten

- Veiligheid;

Veel asielzoekers zijn bang voor terugkeer, omdat in het land van herkomst nog steeds een dictatoriaal regime heerst of er democratie is met hetzelfde militaire systeem als voorheen.

- Veranderingen in familie- en vriendenkring;

Mensen zijn lang van elkaar gescheiden geweest en er is in die tijd veel veranderd. Men moet leren leven met een getraumatiseerde partner, rouwen om overleden familieleden of omgaan met spanningen, omdat een partner gedurende de scheiding met iemand anders een emotionele band aanging.

- Integratie in gastland;

Volgens Mateman is terugkeer problematischer als men meer in Nederland is geïntegreerd.

- Weer helemaal opnieuw moeten beginnen;

Sociale netwerken en lokale kennis van zaken moet opnieuw worden opgebouwd.

- Moeite met aanpassen aan andere levensomstandigheden;

Deze hebben grote invloed op het toekomstperspectief, waarbij zaken als huisvesting en werkloosheid het meest als angst bij de asielzoeker genoemd worden.

- Gefrustreerde / geïdealiseerde verwachtingen;

Het land van herkomst wordt soms geïdealiseerd tijdens de afwezigheid. Na terugkeer kan de situatie erg tegenvallen.

- Hoge familieverwachtingen;

De achtergebleven familie heeft vaak hoge verwachtingen van de terugkeerder, m.b.t. het opnemen van verantwoordelijkheden t.a.v. de familie.

- Afwezigheid sociaal netwerk in land van herkomst;

Ontbreken van een sociaal netwerk in het land van herkomst, bemoeilijkt de reïntegratie in dat land en kan leiden tot sociaal isolement.

- Identiteitscrisis;

Denken over terugkeer maakt asielzoekers soms bewust van de verloren kansen, verloren idealen en de beperkte toekomstperspectieven.

3.2.3.2 Secundaire aspecten

- Terugkerende traumatische symptomen;

In het land van herkomst kan men opnieuw geconfronteerd worden met herinneringen aan traumatische ervaringen. Ook alleen het denken hieraan kan dit al oproepen.

- Etnische zuivering;

Terugkeer naar een plek waar etnische zuivering heeft plaatsgevonden, waar nu alleen nog vijanden wonen, levert praktische en emotionele problemen op.

- Schuldgevoelens tegenover achterblijvers;

Veel asielzoekers voelen zich schuldig tegenover achterblijven, omdat zij niet meegevochten hebben. Ook voelen ze zich schuldig over de vernedering, marteling of dood van achterblijvers.

- Integratie kinderen;

Schoolgaande kinderen zijn vaak zo geïntegreerd in Nederland, dat ze vloeiend Nederlands spreken en hier een sociaal netwerk hebben opgebouwd. Kinderen hebben wel over het land van herkomst gehoord, maar keren terug naar een vreemd land. Bij jongere kinderen geldt dit minder. Als er jongens in het gezin zijn, speelt de angst voor uitbreken van een nieuw conflict, waarin deze jongens mee moeten doen.

- Verskillende wensen t.a.v. terugkeer van verschillende gezinsleden;

Dit kan spelen als de ouders wel, maar de kinderen niet terugwillen.

- Emancipatie vrouwen;

Als vrouwen gescheiden zijn geweest van hun man na hun vlucht, betekende dit dat ze zelf beslissingen moesten nemen en soms zelf werkten. Terugkeer kan betekenen dat ze hun verworven vrijheden moeten opgeven.

- Afhankelijkheidssyndroom;

Sommige asielzoekers leren tijdens de procedure af zichzelf te redden. Na terugkeer moeten ze dit opeens wel.

- Wantrouwen;

Terugkeerders worden soms als verraders gezien, omdat ze niet meegestreden hebben en de rest achterlieten in hun ellende. Ook kan er jaloezie ontstaan als terugkeerders met financiële hulp gesteund worden en anderen in de gemeenschap niet.

3.2.4 Angst voor Terugkeer: Somaliërs & Angolezen

Uit een pilot onderzoek van de Internationale Organisatie van Migratie onder Angolese en Somalische asielzoekers bleek dat men zich vooral zorgen maakte over de veiligheid in het land, het gebrek aan stabiliteit, het gebrek aan faciliteiten, de herintegratie van de kinderen en de hoge verwachtingen van de achtergebleven familieleden.²⁵ Een reden om niet terug te willen keren die specifiek door Somalische vrouwen werd genoemd, was de positie van de vrouw in Somalië. Verder waren er geen verschillen in het denken over terugkeer tussen de Somalische en Angolese groep.

Bevorderend voor terugkeer was heimwee, uitzichtloosheid in het land van verblijf en angst om in de illegaliteit te moeten leven. Somaliërs gaven aan terug te willen als de situatie in hun land verbeterd zou zijn.

3.3 Asielzoekers & Beheersingsoriëntatie

Een door Mateman benoemd aspect is het afhankelijkheidssyndroom. Het gaat hier om de invloed van het verblijf en het wachten in Nederland op het handelend vermogen van de asielzoeker, dat voor de komst naar Nederland wel aanwezig was. COA heeft ooit wel het opvangbeleid aangepast, om asielzoekers zo min mogelijk te hospitaliseren en zo veel mogelijk zelfredzaam te houden door ze een rol te geven in de eigen opvang.

Uit gesprekken die trajectbegeleiders met asielzoekers hebben, blijkt echter dat vaak pas als ze uitgediende zijn, men erachter komt dat er fouten in gehoorverslagen en

²⁵ IOM, Pilot project: prepared return, phase II, Somalië en Angola

beslissingen stonden. De advocaat vertelt de asielzoeker zich geen zorgen te maken, want “de advocaat handelt alles wel af.” Ook na een negatieve beslissing houdt de advocaat het heft in handen en gaat verder met de procedure. Hij gaat vaak al automatisch, zonder overleg, in beroep. Gevolg is dat asielzoekers het “object” van de procedure worden, het lijkt alsof ze zelf geen deel hebben hieraan. Wat is er gebeurd met het handelend vermogen hierin en in andere aspecten van hun leven? Helaas is tot nu toe dit aspect niet breder onderzocht en is het dus niet mogelijk hier beter onderbouwde uitspraken over te doen.

In algemene zin kan gezegd worden dat een gebrek aan invloed op hun leven voor individuen tot gevolg kan hebben dat de motivatie om nog doelgericht te handelen afneemt, het handelingsvermogen vermindert. Hierdoor ontstaan veel psychische problemen.²⁶ Seligman benoemt dit in zijn “theorie van de aangeleerde hulpeloosheid”. Hij geeft aan dat structurele hulpeloosheid, waarbij mensen de controle verliezen over voor hen belangrijke gebeurtenissen en situaties, kan leiden tot spanning, angst en depressies. Er ontstaat een verwachting van onbeheersbaarheid, door de situatie maar ook door persoonlijkheid, cultuur, opvoeding ervaring en relaties, die invloed heeft op het denken, voelen en het handelen. De motivatie tot ingrijpen in de situatie vermindert, de wil raakt verlamd en oplossingsgedrag wordt moeilijker of niet meer geleerd.²⁷ Bij asielzoekers kan hierin ook nog een verschil bestaan in het aantal jaren dat ze hebben moeten wachten. Daarnaast hebben asielzoekers die na 2001 arriveerden, meteen trajectbegeleiding gekregen, waardoor deze groep wellicht actiever participeert in de procedure en de rest van het leven.

3.4 Conclusie

Uit de drie onderzoeken komen min of meer dezelfde aspecten naar voren, ongeacht of de ondervraagden minderjarigen, Somaliërs, Angolezen of volwassenen in hun algemeenheid zijn. De lijst van genoemde aspecten van het laatste onderzoek van Mateman is wat uitgebreider en meer uitgewerkt dan de andere onderzoeken. In de onderzoeken van Mateman en Engelhard wordt niet ingegaan op de invloeden van cultuur op de genoemde psychosociale aspecten. Genoemde redenen om niet terug te keren, liggen bij alle onderzoeken, zowel in het land van herkomst als in het land van verblijf.

Wat de weging van de asielzoeker is van de zwaarte van de factoren, hangt af van de asielzoeker zelf en zijn referentiekader. Het gaat dan om zijn normen en waarden, sociaal-culturele aspecten en persoonlijke situatie en ervaringen.²⁸

Daarnaast is het belangrijk rekening te houden met de invloed van de situatie op het handelend vermogen van de asielzoeker. Hoe kan de asielzoeker het gevoel van controle weer terugkrijgen, welke methodieken zijn hiervoor nodig?

²⁶ L. Schilder, *Maatschappelijk Werken met Vrouwen*, p.20

²⁷ L. Schilder, *Maatschappelijk Werken met Vrouwen*, p. 22-23

²⁸ N. van Riet / H. Wouters, *Helpen = Leren*, p.45-47

4. Denken aan Terugkeer: de Trajectbegeleider

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk gaat in op hoe de trajectbegeleider nu omgaat met het denkproces over terugkeer bij asielzoekers. Daarnaast wordt bekeken welke mogelijkheden de trajectbegeleider ziet in het verbeteren van deze begeleiding en hoe dit zou kunnen gebeuren. Ook deze informatie wordt gebruikt bij het ontwikkelen van de methodiek.

4.2 Registratie Trajectgesprekken

De trajectbegeleider maakt na ieder gesprek met een asielzoeker een verslag van het gesprek. Dit wordt geregistreerd in de trajectkaart van ADSIS (Asielzoekers Dagstructurering Informatie Systeem), het rapportage systeem van COA.

Ter voorbereiding op de te houden interviews met de trajectbegeleiders, is een inventarisatie gemaakt van deze gesprekken en hoe het onderwerp terugkeer aan bod kwam. Tijdens de inventarisatie bleek dat rapportage niet consequent en systematisch gebeurt. Dit kan betekenen dat terugkeer vaker ter sprake komt, maar dat dit niet gerapporteerd wordt in het verslag. De verzamelde gegevens zijn dus niet representatief voor de wijze waarop terugkeer in de gesprekken aan bod komt. Wel geven ze een kleine indruk hiervan en dienen als eerste voorbereiding voor het houden van de mondelinge interviews.

4.3 Analyse Registratie Trajectgesprekken

De tabel hieronder geeft de cijfers en percentages weer van hoe terugkeer aan bod komt in de trajectgesprekken. De percentages van de terugkeer onderwerpen zijn gelieerd aan de hoeveelheid mensen die terugkeer als onderwerp hadden en niet aan het totaal asielzoekers in trajectbegeleiding. Terugkeer als onderwerp werd geturfd als er iets over terugkeer gerapporteerd werd. Terugkeergesprekken / sec zijn terugkeergesprekken die alleen benoemd werden (datum / type), maar verder niet uitgewerkt zijn. Deze zijn niet geturfd als “terugkeer als onderwerp”.

Tabel : Terugkeer en Trajectbegeleiding

	Zelfzorg Arrangement (individueel)		Kleine Centrale Opvang (gezinnen)	
Totaal volwassenen asielzoekers	422		687	
	Abs.	Perc.	Abs.	Perc.
Totaal in trajectbegeleiding	233	55	318	46
Terugkeer als onderwerp	52	22	87	27
Terugkeergesprekken /sec	24	10	31	9
Informatie terugkeerbeleid	15	30	15	17
Activering	21	40	27	31
Info over IOM	15	30	17	20
Info over Cordaid/Maatwerk	1	2	2	2
Info over Vluchtelingenwerk	6	12	9	10

Bron: rapportages Adsis registratie systeem van COA, januari 2004. Percentages zijn afgerond.

Ongeveer de helft van de volwassen asielzoekers in de regio Den Haag, Delft en Zoetermeer hebben trajectgesprekken bij het COA. Bij nog niet 1/3 van deze mensen wordt terugkeer als onderwerp gerapporteerd. Ook het concreet rapporteren of iemand een terugkeergesprek heeft gehad, gebeurt niet consequent. Het onderwerp terugkeer wordt iets vaker gerapporteerd bij volwassenen met een gezin. Verder vertellen de verhoudingen tussen de percentages dat de zzz'ers iets actiever begeleid lijken te worden in terugkeer dan de gezinnen. Het zou kunnen dat trajectbegeleiders het moeilijker vinden om dieper op terugkeer in te gaan als mensen kinderen hebben. Het komt wel ter sprake, maar activering vindt minder plaats. Verder wordt in enkele gevallen melding gemaakt van het verstrekken van informatie over het terugkeerbeleid in Nederland, waaronder ook informatie over de procedure. Iets vaker wordt melding gemaakt van activering. Het gaat dan om het stimuleren van mensen om contact op te nemen met de advocaat, naar Vluchtelingenwerk te gaan of daadwerkelijk informatie over terugkeer te verzamelen bij de Internationale Organisatie voor Migratie.

4.4 Kwalitatief Onderzoek Trajectbegeleiders

Voor dit onderzoek zijn de trajectbegeleiders van het Bezoekers Centrum Haaglanden in Den Haag gekozen, omdat zij de methodiek trajectbegeleiding daadwerkelijk toepassen. In andere centra is dit nog niet zo ver ontwikkeld of komt men er niet aan toe. Daarnaast hebben de meeste trajectbegeleiders in dit centrum een sociale opleiding op MBO of HBO niveau, wat een relevant denkkader met zich meebrengt dat helpt bij de gesprekken over dit onderwerp.

Het kwalitatief onderzoek is erop gericht om inzicht te krijgen in hoe de trajectbegeleiders van het COA zich verhouden en gedragen met betrekking tot het begeleiden van het denkproces over terugkeer bij asielzoekers.²⁹ Daarnaast is het doel van het onderzoek om inzicht te krijgen in welke mogelijkheden de trajectbegeleiders in de ontwikkeling van de begeleiding van dit proces zien.

4.4.1 Opzet & Uitvoering

Als dataverzameling methode is gekozen voor het houden van mondelinge open interviews. Het gaat er in een open interview om dat de geïnterviewden zoveel mogelijk in eigen woorden hun gedachten, opvattingen, gevoelens, ervaringen en strevingen kunnen vertellen.³⁰ Een voordeel is dat de trajectbegeleiders niet gebonden zijn aan bepaalde antwoorden en doorvragen op onderwerpen mogelijk is, zodat antwoorden genuanceerd kunnen worden. De informatiewaarde is voor dit onderzoek belangrijk. Een nadeel is dat antwoorden sociaal wenselijk kunnen zijn, iemand zal niet snel bevestigen het nooit over terugkeer te hebben.³¹ De interviews zijn dus niet aan de hand van een vragenlijst gevoerd. De reden hiervoor was, dat de geïnterviewde niet vast zou zitten in een door de onderzoeker van tevoren vastgesteld kader en het gesprek een exploratief karakter kon hebben. Wel waren de interviews in drie thema's verdeeld, namelijk:

²⁹ I. Maso, Kwalitatief Onderzoek, p.64

³⁰ F. Migchelbrink, Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn, p.107

³¹ D.B. Baarda/M.P.M. de Goede, Basisboek methoden en technieken, p.135

1. Hoe begeleidt de trajectbegeleider het denkproces over terugkeer tijdens terugkeergesprekken?
2. Hoe begeleidt de trajectbegeleider het denkproces over terugkeer tijdens trajectgesprekken?
3. Welke tips en adviezen heeft de trajectbegeleider voor het ontwikkelen van een methodiek om deze begeleiding beter te laten verlopen? Wat mist de trajectbegeleider bij zichzelf om hier goed mee om te gaan? Wat gaat juist heel erg goed?

De eerste twee thema's betreffen de huidige situatie en werkwijze. Het derde thema betreft hoe het zou kunnen / moeten zijn in de toekomst.

De interviews zijn gedurende een aantal weken in de maand februari 2004 gehouden.

Alle 14 trajectbegeleiders uit het Dienstenteam hebben meegedaan. De beknopte weergave van de interviews is opgenomen als bijlage 5.

Om de informatie uit de interviews inzichtelijk te maken, is deze in een tabel weergegeven (bijlage 6). Het is belangrijk in de gaten te houden, dat de cijfers slechts een informatieve waarde hebben. Als drie mensen het belang van het tonen van begrip noemen, betekent dit niet dat anderen dit minder of niet belangrijk vonden.

In de tabellen is aan de hand van de informatie een onderverdeling gemaakt van: basisbenodigdheden, voorlichting / advies, vragen en gesprekstechniek. In de tabel over de huidige werkwijze en de mogelijk toekomstige werkwijze is ook een onderdeel randvoorwaarden opgenomen. In de volgende paragraaf volgt een analyse van de informatie met een daaraan gekoppelde conclusie.

4.4.2 Huidige Werkwijze Trajectbegeleiders

Deze paragraaf beschrijft de resultaten van de interviews met betrekking tot hoe de huidige werkwijze van de trajectbegeleider is in het kader van terugkeer en trajectbegeleiding, met als aandachtspunt het onderwerp terugkeer (=vraag 1 en 2).

Algemeen

De algemene indruk naar aanleiding van de interviews is, dat de trajectbegeleiders betrokken zijn bij hun werk en er over nadenken. Ieder probeert op zijn eigen wijze invulling te geven aan het omgaan met het denkproces over terugkeer, waarbij de een meer confronterend is en de ander juist heel veel ruimte biedt aan de asielzoeker.

Basisbenodigdheden

De basisbenodigdheden worden nooit door meer dan drie trajectbegeleiders genoemd en dan vooral bij de trajectgesprekken en weinig bij de terugkeergesprekken. De vertrouwensband, meeleven, ondersteunen vinden deze trajectbegeleiders van belang. Bij de trajectgesprekken ziet men ook het belang van het volgen van de asielzoeker in zijn eigen proces: wees daar waar de asielzoeker is.

“Je weet nooit in welke situatie mensen werkelijk zitten, dus wees voorzichtig bij het bespreken van terugkeer.”

Voorlichting / advies

Het geven van voorlichting en advies is evenwichtig verdeeld over de terugkeer- en trajectgesprekken. Blijkbaar is dit belangrijk bij beide type gesprekken. Hier ligt de actie bij de trajectbegeleider, die de asielzoeker informeert en advies geeft. Ook het bespreken van de gevolgen van het kiezen voor de illegaliteit gebeurt hier vanuit de trajectbegeleider en wordt daarom onder dit kopje genoemd.

“Asielzoekers hebben vaak hoop op een status en willen niet over terugkeer praten.”

Vragen

De vragen die trajectbegeleiders noemen, zijn vragen die betrekking hebben op actie (wat ga je doen, weet je waar je staat in de procedure) en gevoel (hoe gaat het, hoe ga je nu naar huis (boos, geschrokken)). De actie vragen laten de asielzoeker zien, dat hij de persoon is die in actie moet komen, die moet nadenken over te zetten stappen.

De gevoelsvragen erkennen de asielzoeker als mens en geven ruimte aan het bespreken van onzekerheden en angsten.

“Soms zijn asielzoekers niet in staat of er nog niet aan toe om na te denken over terugkeer. Als dit eindelijk wel zo is, kan het soms te laat zijn.”

Gesprekstechniek

Veel trajectbegeleiders houden zich bezig met het bewustmaken van de asielzoeker. Het gaat er dan vooral om dat ze proberen de realiteit over te brengen en de asielzoeker daarna activeren, zodat ze de eigen verantwoordelijkheid op zich nemen. Het bewustmaken gebeurt volgens de geïnterviewden door het bieden van informatie, concretiseren en motiveren. Hierbij is vooral de trajectbegeleider actief. Ook het concretiseren doet de trajectbegeleider over het algemeen zelf. De trajectbegeleider schetst bijvoorbeeld zelf het plaatje van de illegaliteit en de gevolgen ervan.

Het stellen van open vragen, spiegelen, meebuigen, doorvragen en luisteren worden minder genoemd.

“Ik ben prikkelend en confronterend, ik maak duidelijk dat de tijd op is.”

Situatie

In de omschrijvingen die te maken hebben met de situatie, komt naar voren dat het omgaan met weerstand en een grote betrokkenheid als lastig worden ervaren. Dit blijkt uit het genoemde: omgaan met weerstand is moeilijk, gaat niet in op weerstand, zegt: ik wil je geen pijn doen / ik vind het niet leuk dit te zeggen en voelt erg grote betrokkenheid wat het extra moeilijk maakt.

Duidelijkheid over de rol van trajectbegeleider van het COA krijgt ook aandacht tijdens de gesprekken.

“Activeren van mensen is belangrijk, met name mensen in het hier en nu zetten, zodat ze nu de acties ondernemen die nodig zijn, maar ook aan ontwikkeling werken.”

Diverse

Onder diverse valt op dat vier trajectbegeleiders benoemen dat voor hen een terugkeergesprek gewoon onder de trajectbegeleiding valt, net zoals terugkeer ook meestal ter sprake komt in gewone trajectgesprekken. Drie tb'ers hebben het gevoel dat trajectbegeleiding niet helpt bij begeleiding in het denkproces over terugkeer.

“Vul niet zelf in voor de cliënt, iedere asielzoeker zit in een andere situatie en heeft verschillende redenen om niet terug te willen keren.”

4.4.3 Visie Toekomstige Werkwijze Trajectbegeleiders

Het tweede deel van de interviews bestond uit het bespreken hoe de begeleiding van het denkproces over terugkeer zou kunnen / moeten zijn. De trajectbegeleider kon hierbij aangeven wat bij hem goed werkte bij het begeleiden van dit proces. Ook was er ruimte voor het spuien van ideeën over een verbetering van de begeleiding. Hieronder wordt hierover verslag gedaan.

Algemeen

Bij het bespreken van de toekomst en hoe het denkproces over terugkeer beter begeleid zou kunnen worden, kwam regelmatig ter sprake dat trajectbegeleiders beseffen dat ze op veel vragen zelf antwoorden geven en het denkproces minder aan de asielzoeker overlaten. Ze vervullen zelf een actieve rol, maar verwachten dat een denkproces pas op gang komt als de asielzoeker zelf gaat concretiseren en zichzelf vragen gaat stellen. Deze derde vraag: hoe zou het moeten? Werd minder uitgebreid beantwoord dan de vorige twee vragen. Waarschijnlijk kwam dit doordat er in de eerdere vragen al werd ingegaan op hoe het zou moeten / kunnen zijn.

Randvoorwaarden

De randvoorwaarden bleken een belangrijk aspect te zijn voor een aantal trajectbegeleiders. Er worden drie trainingen genoemd door totaal 11 trajectbegeleiders, omgaan met weerstand, voeren terugkeergesprekken en gesprekstechnieken. Daarnaast wordt ook casusbespreking / intervisie genoemd. De nadruk bij de randvoorwaarden ligt duidelijk bij professionalisering. Daarnaast is er een behoefte aan goede informatie ten behoeve van de begeleiding.

“Als Vluchtelingenwerk professioneler zou worden, zou deze organisatie beter een taak kunnen vervullen in trajectbegeleiding.”

Gesprekstechniek

De trajectbegeleiders zijn zich bewust van het belang van het activeren van de asielzoeker zelf, door de vragen bij de asielzoeker te leggen en deze zelf te laten concretiseren in plaats van dat voor hem te doen. Daarnaast valt ook het woord empowerment regelmatig. Concrete voorstellen voor de begeleiding waren: maak een lijstje met voordelen / nadelen van te maken keuze, visualiseer de situatie (bv. teken de procedure) en geef opdrachten of maak afspraken voor een volgend gesprek.

“Behandel de ander zoals je zelf behandeld zou willen worden.”

Basisbenodigdheden

Duidelijkheid, vertrouwensband, respect en maatwerk leveren is hier genoemd.

“Alles is maatwerk. Uitgangspunt is de asielzoeker zelf. Luister goed en neem serieus.”

Vragen

Hierbij wordt teruggegrepen op de kracht die iemand had in zijn eigen land en het nadenken over de mogelijkheden die er nog zijn.

“Empowerment is heel belangrijk, de trajectbegeleider moet kennis hebben van de theorie en techniek.”

Diverse

De verantwoordelijkheid bij de asielzoeker terugleggen wordt hier weer benadrukt. Het idee wordt geopperd om een video te presenteren waarop een terugkeergesprek staat en deze te vertonen bij de diensten balie of tijdens een cursus Perspectief. Het doel is dan te visualiseren wat dat inhoud en hoe de realiteit eruit ziet.

“Hoe kan je de eigen verantwoordelijkheid goed overbrengen? Welke gesprekstechnieken bestaan hiervoor? Hoe kan je beter confronteren met de realistische situatie?”

4.5 Conclusie

De trajectbegeleiders van het Bezoekerscentrum Haaglanden zijn actief betrokken bij de asielzoekers. Ze proberen bij de gesprekken een klimaat te scheppen, waarin een gesprek mogelijk is. Ook durven ze met een kritische blik naar zichzelf te kijken.

Uit de gesprekken kwam naar voren dat een belangrijke, maar als moeilijk ervaren activiteit van iedere trajectbegeleider is, het proberen de asielzoeker bewust te maken van de realiteit van het huidige terugkeerbeleid. De trajectbegeleiders gaven aan moeite te hebben met het terugleggen van vragen en het de asielzoekers zelf laten concretiseren. De realiteit wordt door de ene trajectbegeleider wat confronterender gegeven dan door de ander. Beide manieren worden soms wel soms niet als effectief ervaren. De confronterende versie kan iets meer weerstand oproepen.

5. Terugkeertheorie

5.1 Inleiding

Zoals er onderzoek is gedaan naar de psychosociale aspecten van terugkeer, worden er in de literatuur ook adviezen gegeven over hoe de asielzoeker in dit proces kan worden ondersteund bij het hanteren van deze aspecten. Dit hoofdstuk behandelt de bestaande informatie en adviezen hierover. Een deel van deze adviezen is gericht op de psychosociale hulpverlening van vluchtelingen in de (geestelijke) gezondheidszorg. Onderdelen hiervan zullen ook toepasbaar zijn in het werk van een trajectbegeleider.

Tijdens het lezen van het hoofdstuk is het goed het volgende verschil tussen een hulpverlener en een trajectbegeleider in de gaten te houden:

Een hulpverlener is gericht op het voorkomen van psychosociale problemen en het bevorderen van de geestelijke gezondheid. Een (traject)begeleider biedt praktische oplossingen en procesmatige ondersteuning.³²

5.2 Basisbenodigheden

Om volgens De Vries toe te komen aan spreken over terugkeer, moet door de hulpverlener eerst worden voldaan aan een aantal basisvoorwaarden: een gevoel van veiligheid, een vertrouwensband en concrete steun. Een asielzoeker heeft behoefte aan erkenning van zijn verhaal. Hij wil als mens gehoord worden.³³

Schell meldt in haar boek dat een begeleider tenminste kennis moet hebben over de achtergrond van asielzoekers en kennis van interculturele communicatie. Daarnaast moet de asielzoeker zich door de begeleider geaccepteerd voelen en moet de functie van de begeleider en het doel van de begeleiding duidelijk zijn. Wederzijdse verwachtingen moeten worden uitgesproken. Daarnaast moeten de grenzen aan de begeleiding binnen de organisatie worden duidelijk gemaakt..³⁴

Bij interculturele communicatie gaat het om het respect hebben en open staan voor zowel de eigen cultuur als de cultuur van de asielzoeker. Een kritische blik op de eigen normen, waarden en vooroordelen, helpen bij het open staan voor de cultuur van de ander door een beter begrip van de normen, waarden en vooroordelen van die ander.³⁵ Shadid meldt naast dit aspect dat ook kennis nodig is van zowel de cultuur als de sociaal-economische positie van de andere groep. Dit is van belang om de juiste verwachtingen te kunnen hebben. Als vaardigheden noemt Shadid: “andergecentreerde” houding, flexibiliteit, luistervaardigheid, bedachtzaamheid en vermogen tot empathie en aanpassing.³⁶

³² P. Schell, Terugkeren, een levenslang dilemma, p. 46

³³ S. de Vries, Psychosociale hulpverlening en vluchtelingen, p. 131

³⁴ P. Schell, Terugkeren, een levenslang dilemma, p. 48

³⁵ NCB, Cursus Interculturele Communicatie, p. 12

³⁶ A. Snellen, Basismodel voor Methodisch Hulpverleners, p. 219

5.3 Praten over Terugkeer

Terugkeer wordt pas bespreekbaar als er al een negatieve beslissing is genomen in de procedure, waarna de asielzoeker zich voor het eerst realiseert dat terugkeer een realiteit kan zijn. Dit roept de nodige emoties op. Toch blijft terugkeer moeilijk bespreekbaar tijdens de procedure, want de asielzoeker is vooral bezig te overleven. Gevoelens die overheersen tijdens de procedure zijn: miskenning, machteloosheid, frustratie en angst.

Het handboek voor hulpverlening aan vluchtelingen in de geestelijke gezondheidszorg, vermeldt, dat het belangrijk is om bij het contact met asielzoekers die willen of moeten terugkeren, na te gaan hoe zij hun situatie zelf beleven en interpreteren. Er moet aandacht zijn voor de emoties en gevoelens die een rol spelen zoals ambivalente gevoelens, angst, hoop, wanhoop. Ook is het van belang te bekijken in welke mate deze gevoelens het functioneren belemmeren en welke interne en externe factoren een rol spelen.³⁷

5.4 Zeven Interventies

In het boek “Terugkeren, een Levenslang Dilemma” van Schell, worden zeven interventies voorgesteld die kunnen helpen een gesprek over terugkeer met een asielzoeker te verbeteren en te verdiepen. Deze interventies zijn gebaseerd op de uitkomsten van het onderzoek van Mateman, met betrekking tot de psychosociale aspecten van terugkeer.

1. Herkenning van de terugkeerthematiek

Er is inzicht van de trajectbegeleider in de thematiek of problematiek. Dit zorgt ervoor dat de asielzoeker zich begrepen voelt. Als terugkeer zowel niet impliciet of expliciet ter sprake komt, is dat omdat de asielzoeker er niet mee bezig is, of het te bedreigend vindt om over te praten. Terugkeer is verbonden met onzekerheid over de uitkomst van de asielprocedure. Schell adviseert dat het onderwerp terugkeer wordt opgenomen in een integrale aanpak.

2. Erkenning van de gevoelens rond terugkeer

Het gaat dan om erkenning van de ervaringen, aandacht en belangstelling voor wat de asielzoeker is overkomen en acceptatie van de persoon die hij met zijn ervaringen geworden is. Dit is belangrijk voor het verwerken van ervaringen. Angst voor terugkeer komt voort uit ervaringen in het herkomstland, tijdens de vlucht en de huidige situatie in het herkomstland.

3. Steun bieden bij emoties

De fase na de afwijzing van het asielverzoek wordt ervaren als stressvol. Ook herinneringen aan schokkende gebeurtenissen in het herkomstland en tijdens de vlucht spelen hierin een rol. Ruimte geven aan de emoties en een respectvolle behandeling, scheppen ook ruimte voor herstel. Eventueel kan het nodig zijn om door te verwijzen naar hulpverlening.

³⁷ H. Rohlof ea., Vluchtelingen in de GGZ, handboek voor hulpverlening, p. 173

4. Psycho-educatie

Inzicht bieden in de aard van de problemen en het aanleren van vaardigheden om in de huidige situatie goed met problemen en klachten om te gaan. Schell adviseert hier om te zorgen voor een sociale kaart van hulpverlening aan vluchtelingen

5. Steun bieden bij praktische zaken

Naast praktisch regelwerk is het belangrijk de asielzoeker vaardigheden aan te leren om zelfstandig te kunnen functioneren.

6. Informatie geven

Dit geeft mensen een gevoel van controle over de situatie. Het gevoel van machteloosheid en angst verminderd. Informatie is nodig om goede beslissingen te nemen en de verwachtingen worden reëler. Het is belangrijk om informatie te herhalen. Noodzakelijke informatie voor asielzoekers is:

- Informatie over de procedure, mogelijke uitkomsten ervan en opties daarna
- Wijs op onafhankelijke informatiebronnen van de situatie in herkomstland, Amnesty International, UNHCR en VluchtelingenWerk

7. Activering in het zoeken en bespreken van informatie over opties na afwijzing

Het gaat hierbij om het helpen van een persoon om datgene te bereiken wat hij wil. Door het aanreiken van de benodigde kennis en vaardigheden, ondersteunt de begeleider hem zijn doel te bereiken. Zo wordt iemand zich bewuster van zijn keuzemogelijkheden en assertiever in het verwezenlijken daarvan.

5.5 Conclusie

Uit voorgaande paragrafen blijkt dat er in de literatuur over terugkeer de nodige concrete adviezen en tips worden gegeven met betrekking tot de begeleiding van het terugkeerproces van asielzoekers. De asielzoeker krijgt veel ruimte als mens bij deze adviezen. Hij is het vertrekpunt van de hulp die geboden wordt.

Er wordt echter geen methodiek voorgesteld om asielzoekers doelgericht, procesmatig en systematisch de benodigde hulp te bieden. Ook een medewerker / trainer van het IOM vertelt dat bij de cursus Deskundigheidsbevordering “Omgaan met Terugkeer” van deze organisatie alleen vaardigheden aan bod komen, maar geen methodiek.

6. Methodiek & Terugkeer

6.1 Inleiding

Methodisch werken is een interactioneel gebeuren dat zich kenmerkt door systematiek, procesmatigheid en doelgerichtheid.³⁸ Hierbij is echter altijd de eerste stap het opbouwen van een vertrouwensband. De trajectbegeleider van het COA is geen maatschappelijk werker, maar dat betekent niet dat hij geen gebruik kan maken van bepaalde methodieken uit deze professie.

In dit hoofdstuk wordt gekeken naar bestaande methodieken die van toepassing zouden kunnen zijn voor het ontwikkelen van een methodiek voor de trajectbegeleider bij het COA bij het begeleiden van het denkproces over terugkeer. Motiverende gespreksvoering en emanciperende hulpverlening sluiten aan bij de visie van COA, waarbij gewezen wordt op de eigen verantwoordelijkheid van asielzoekers. Deze methodiek en gesprekstechniek helpen de asielzoeker de eigen verantwoordelijkheid weer op te nemen, zonder dat hiervoor diepgravende gesprekken hoeven plaats te vinden.

6.2 Attitudeverandering & Terugkeer

De sociale psychologie beschrijft welke fases mensen doorlopen met uiteindelijk een attitude en gedragsverandering.³⁹ Deze theorie meent dat als er een verband tussen het probleem en het gedrag bestaat, er iets aan het probleem gedaan kan worden door het gedrag te veranderen. Deze paragraaf beschrijft de te doorlopen fases, waarbij elke fase toegespitst wordt op de terugkeerproblematiek van de asielzoeker. Het vangen van de complexe werkelijkheid in een theoretisch kader, kan voor de trajectbegeleider een hulpmiddel zijn, om te bepalen in welke fase een asielzoeker zit.⁴⁰ Als een asielzoeker nog in de receptiefase zit, is het bijvoorbeeld niet zinvol aan te komen met manieren om terug te keren. Hij staat daar dan nog niet voor open.⁴¹

6.2.1 Receptiefase en Bewustwording

De asielzoeker ontvangt van zijn advocaat een negatieve beslissing en heeft bij zijn trajectbegeleider van het COA een terugkeergesprek. De asielzoeker wordt zich bewust van een verschil in de gewenste situatie, namelijk een verblijfsvergunning in Nederland, en de werkelijke situatie: ontvangst van een negatieve beslissing in de asielprocedure.

De boodschap heeft pas effect als de asielzoeker begrijpt wat deze inhoudt. De trajectbegeleider dient de boodschap helder en duidelijk te formuleren.

Miller & Rollnick geven aan dat onderzoek laat zien dat een directieve confronterende benadering contraproductief werkt bij mensen met een laag gevoel voor eigenwaarde.⁴² Ze benadrukken een constructieve zelfconfrontatie, waarbij wel een confrontatie nodig is, maar niet met de wensen en opvattingen van anderen, maar met de tegenstrijdigheden in jezelf. Het is dus belangrijk goed aan te voelen hoe de boodschap gebracht kan worden, om het beoogde resultaat te behalen.

³⁸ A. Snellen, Basismodel voor methodisch hulpverleners in het maatschappelijk werk, p.50+58

³⁹ Open Universiteit, Sociale Psychologie, dl. 2 Attitudes, p. 63-80

⁴⁰ G. Lohuis, Van bemoei naar groeizorg, methodieken voor de oggz, p.100

⁴¹ W. Miller / S. Rollnick, Motivational Interviewing, p. 16

⁴² W. Miller / S. Rollnick, Motivational Interviewing, p. 6-7

6.2.2 Informatieverwerking

De asielzoeker verwerkt in deze fase de informatie, waarna hij wel of niet besluit iets met de informatie te gaan doen. Hij weegt de voor- en nadelen van terugkeer of verblijf in de illegaliteit af. Hij zal meer ontvankelijk zijn voor informatie over wel of niet terugkeren en de risico's van beiden. De mate van ontvankelijkheid zal sterk afhangen van psychosociale factoren, zoals beschreven in een eerder hoofdstuk. Het kan ook zijn dat de angst voor terugkeer zo groot is, dat praten erover alleen weerstand op zal roepen. Miller & Rollnick wijzen er bij deze fase op dat men er nooit vanuit moet gaan dat de ander dezelfde normen en waarden heeft als jij en dat ook de te verwachten gevolgen van een beslissing kunnen verschillen met die van jou. Ook de sociaal-culturele invloed op de inzichten moet niet onderschat worden bij haar invloed op de verwachte voor- en nadelen.⁴³

6.2.3 Gedragsfase

Deze fase is gericht op gedragsverandering bij ongewenst gedrag of op gedragsbehoud als deze verandering al heeft plaatsgevonden.

De asielzoeker zal na evaluatie van wat hij inmiddels weet over wel of niet terugkeren een keuze maken. Onverwachte veranderingen in de situatie van de asielzoeker, kunnen de beslissing ook weer veranderen. Belangrijk meetpunt is het risico dat door de asielzoeker gevoeld wordt. Vooraf is niet exact te bepalen wat de gevolgen van het gedrag zullen zijn. Daarom is het nodig zo veel mogelijk informatie te krijgen, om de kennis zo groot mogelijk te maken en de verwachtingen zo reëel mogelijk.

Volgens de sociale psychologie zal iemand moeilijker een gedragsverandering ondergaan als deze erg betrokken is bij het onderwerp, als er een grote weerstand is tegen het onderwerp en als er een groot commitment is aan een bepaald standpunt. Dit zijn drie punten die zeker van toepassing zijn op veel asielzoekers, namelijk de hoop op een status en de weerstand om over terugkeer te praten.

Daarnaast is het volgens de theorie uit de sociale psychologie van belang dat de brenger van de boodschap geloofwaardig is (competent en betrouwbaar), aardig is en aantrekkelijk en de toegekende macht om te belonen en te straffen.

6.2.4 Implementatiefase

In deze fase wordt het gedrag ook uitgevoerd. Hier wordt de asielzoeker overtuigd door de informatie die hem gegeven wordt over terugkeer of illegaal verblijf in Nederland. Het is belangrijk de mogelijkheid te bieden voor voldoende gesprekken, zodat angsten uitgesproken kunnen worden en er uitleg en informatie gegeven kan worden. Verwayen stelt in haar onderzoek dat terugkeer beter mogelijk kan worden als dit beloond wordt door het treffen van voorzieningen in het land van terugkeer in de vorm van opvang en begeleiding aldaar. Terugkeer moet volgens haar aantrekkelijker worden gemaakt dan in Nederland blijven.⁴⁴

⁴³ W. Miller / S. Rollnick, *Motivational Interviewing*, p. 43-44

⁴⁴ D. Verwayen, *Afschrikbewind? Of In belang van het Kind? Ama-campusbeleid*, p.18

6.2.5 Confirmatiefase

De overtuiging bestaat nu om wel of niet terug te keren. Het blijft nodig open te staan voor gesprekken over angsten en andere zaken die de asielzoeker bezighouden.

6.3 Hulpverlening & Terugkeer: Emanciperen

Zoals in het hoofdstuk 2 beschreven staat, benadrukt het COA de eigen verantwoordelijkheid van de asielzoeker. De trajectbegeleiding richt zich met name op het “leren van nieuwe kennis en vaardigheden” die de asielzoeker kan gebruiken om in een ander land dan Nederland een nieuw bestaan op te bouwen.⁴⁵

Van Riet/Wouters schrijven in hun boek “Helpen = Leren” dat mensen alleen op hun eigen verantwoordelijkheid kunnen worden aangesproken, wanneer zij zich ergens voor verantwoordelijk kunnen en willen voelen. Ook in paragraaf 3.2 wordt vermeld dat het handelend vermogen van asielzoekers vaak is aangetast. Van Riet/Wouters bieden een methode om dit te veranderen: de emanciperende hulpverlening.⁴⁶

6.3.1 Emanciperende Hulpverlening

Omdat de trajectbegeleiders van het COA niet als doelstelling de psychosociale hulpverlening hebben, maar gericht zijn op het vergroten van de zelfredzaamheid, is de emanciperende hulpverlening een methode die aansluit bij de doelstelling van de trajectbegeleiding. Deze methode probeert de mogelijkheden van de hulpvrager te mobiliseren en intact te houden, zodat de hulpvrager weer baas in de eigen situatie wordt. Het gaat er dan om dat mensen zich bewust worden van hun situatie, tot inzicht komen en van daaruit, op grond van afwegingen die ze maken, besluiten gebruik te maken van de mogelijkheden die de situatie hen biedt.⁴⁷

Deze methode gaat er van uit dat mensen die zichzelf als object van de situatie ervaren, passief worden en zichzelf geen vragen meer stellen. Anderen (bijvoorbeeld advocaten en trajectbegeleiders) stellen hen vragen, voor hun eigen weten en hun eigen diagnose, zodat zij beter kunnen “helpen”.⁴⁸

De emanciperende hulpverlener stelt vragen met de bedoeling dat de hulpvrager zelf met eigen antwoorden, met eigen keuzen, met eigen taal, met een eigen spreken komt. Daarmee verandert de hulpvrager ook zijn eigen positie ten aanzien van de situatie.⁴⁹

Uiteindelijk zal de hulpvrager in staat zijn tot:⁵⁰

- het vormen van een duidelijk beeld met betrekking tot de situatie en de mogelijkheden;
- het reëel inschatten en bevorderen van de eigen situatie in de richting van een reële motivatie tot aanpak;
- het reguleren van de stappen (en de eventuele stagnaties daarin) die nodig zijn om het probleem aan te pakken en op te lossen.

⁴⁵ COA Factsheet Trajectbegeleiding

⁴⁶ N. van Riet/ H. Wouters, Helpen = Leren, p. 27

⁴⁷ S. Hoogendam, Intensief Casemanagement & Complexe Meervoudige problemen, p. 17

⁴⁸ N. van Riet/ H. Wouters, Helpen = Leren, p. 31-32

⁴⁹ N. van Riet/ H. Wouters, Helpen = Leren, p. 31-33

⁵⁰ A. Snellen, Basismodel voor methodisch hulpverlenen in het maatschappelijk werk, p. 223-224

6.3.2 Bewustwording als Leerproces⁵¹

Bij bewustwording gaat het erom dat mensen vanuit het huidige niveau een overstap leren maken naar het volgende niveau. Wouters en Van Riet beschrijven hierbij 3 fasen, die overeenkomst vertonen met die uit de sociale psychologie. (zie 6.2)

Iemand kan teruggaan naar een eerder doorlopen fase als blijkt dat er in de realiteit obstakels zijn bij gemaakt keuzes. Het is geen lineair proces, maar iteratief. Dit betekent dat het proces zich herhaalt tussen de verschillende fasen. Door de tijd (en fasen) heen, zal iemand steeds beter zelf het proces doorlopen en keuzes kunnen maken.⁵²

6.3.2.1 Meningsvorming

De hulpverlener helpt de hulpvrager zich een mening te vormen over zijn situatie, over zijn positie daarin, gaat zijn opvattingen daarover na. De hulpverlener stelt vragen waardoor de hulpvrager over zijn situatie gaat nadenken. Door naar de situatie te kijken, en niet naar het probleem, kan de hulpvrager anders hiernaar gaan kijken.

6.3.2.2 Oordeelsvorming

De hulpvrager beoordeelt zijn situatie, de manier waarop hij zich daarin bevindt en de manier waarop hij zich tot zijn omstandigheden verhoudt en komt op grond van die overwegingen tot besluitvorming. Hij kan vraagtekens zetten bij de schijnbare onwrikbaarheid van systemen.

6.3.2.3 Bewustwording

De besluiten komen tot uiting in het gedrag dat iemand kiest. Hij beoordeelt de situatie en hoe hij zou willen dat de situatie zou zijn en komt in actie.

6.4 *Emanciperende & Motiverende Gespreksvoering*

De theorie moet omgezet worden in gespreksvoering die aansluit bij de theorie. Onderstaande paragrafen beschrijven zowel de technieken van emanciperende als motiverende gespreksvoering. Ze bieden de interactionele handvatten voor de uitvoering van de methodiek.

6.4.1 Emanciperend Handelen

De hulpverlener helpt met zijn kennis en kundigheid de hulpvrager zelf zijn vaardigheden te ontwikkelen. Emanciperend handelen gebeurt door middel van problematiseren. Het gaat dan om het bevragen van de situatie. De hulpverlener stelt vragen die een bewustwordingsproces uitlokken, de hulpvrager geeft de antwoorden. Zo wordt er gekeken of er op een andere manier naar de situatie gekeken kan worden.⁵³ De hulpvrager kan met zijn eigen antwoorden in actie komen en deze omzetten in concreet gedrag. Er ontstaat zo minder een afhankelijkheidsrelatie tussen hulpvrager en hulpverlener. Het allereerste begin van vragen stellen is: luisteren. Als de ander zulke psychische problemen heeft, of emotioneel is dat deze geen vragen kan horen, is het stellen van problematiserende vragen niet mogelijk. Iemand moet over zichzelf na kunnen denken.

⁵¹ N. van Riet/ H. Wouters, *Helpen = Leren*, p. 73

⁵² A. Snellen, *Basismodel voor methodisch hulpverleners in het maatschappelijk werk*, p.288-289

⁵³ N. van Riet/ H. Wouters, *Helpen = Leren*, p. 106-107

6.4.2 Bevragen van de Situatie

Vragen die een bewustwordingsproces uitlokken, die gericht zijn op zelf ontdekken, in beweging komen en veranderen, zijn:⁵⁴

- Handelingsvragen

Handelingsvragen koppelen woord en daad van de hulpvrager aan elkaar. Dat kan als de hulpvrager weet wat hij wil, maar niet tot handelen overgaat. Het kan dan bijvoorbeeld gaan om een asielzoeker die een status wil, maar niet actief betrokken is bij de procedure of niet onderzoekt welke stappen hij nog kan zetten.

(Wat ga je nu doen? Wat heb je hiervoor nodig? Wanneer ga je dat doen?)

- Keuze/besluit-vragen

Dit zijn vragen die gericht zijn op het maken van keuzes en het nemen van besluiten.

(Welke mogelijkheden ziet u in deze situatie? Weet u in theorie of in fantasie nog andere mogelijkheden? Over welke mogelijkheden heeft u nog informatie nodig?

Wilt u de mogelijkheden in orde van belangrijkheid opschrijven?)

- Positionele vragen

Hierbij wordt ingegaan op de positie die de hulpvrager inneemt.

(Wilt u in deze positie blijven zitten? Waarom wel, waarom niet? Wat is uw eigen aandeel dat u in deze positie zit? Op welke manier zou u uit uw positie willen komen? Schakelt u daar anderen bij in? Zo ja, wie, hoe, waar, wanneer?

- Culturele vragen

Mensen vinden soms geen uitweg, omdat hun normen, waarden, doelen en verwachtingen hen beletten openingen te maken in hun situatie en zij zo geen eigen betekenis aan hun eigen situatie kunnen geven. Hier worden vragen gesteld die de hulpvrager bewust maakt van normen en waarden die hij hanteert.

(Hoe beoordeelt u uw situatie? Welke verwachtingen heeft u van uzelf? Welke verwachtingen heeft uw gezin van u?)

- Komma vragen

Hierbij gaat de hulpgever ervan uit dat een zin die af lijkt, niet af is en dus afgemaakt moet worden. (Ik zie het niet meer zitten...tenzij / omdat / en daarom / en nu)

- Tegendeel-vragen

Hierbij wordt gebruik gemaakt van een dialectische vraagstelling. Tegenstellingen maken het mogelijk situaties en de ontwikkelingen daarin beter te begrijpen door ze te onderzoeken als twee delen van een geheel (structuur/ cultuur, emotioneel/ rationeel, object/ subject, hoe/ wat, verleden/ toekomst).

(Ik zie geen toekomstperspectief. Welke onbenutte mogelijkheden ziet u in het verleden? Ik kan niet terug. Welke mogelijkheden ziet u in Nederland?)

⁵⁴ N. van Riet/ H. Wouters, Helpen = Leren, p. 113-117

6.4.3 Motiverende Gespreksvoering

Ook de motiverende gespreksvoering heeft als doel mensen te motiveren iets aan hun problemen te doen en de motivatie vast te houden. Deze methode van gespreksvoering ontwikkelt door Miller & Rollnick, omvat 5 principes waar gesprekken aan moeten voldoen:⁵⁵ (bijlage 8)

Principe 1: Toon empathie

Acceptatie geeft ruimte voor verandering. Ambivalentie is normaal, zowel bij de asielzoeker als de trajectbegeleider. Luister reflectief, waarbij gedachten getoetst worden aan die van de asielzoeker. Dit helpt bij het vormen van een beeld over de situatie. Om niet in een vraag en antwoord spel te belanden, is het belangrijk open vragen te stellen en reflectief te luisteren. Met samenvatten en reflectief luisteren is het mogelijk door te vragen op wat verteld en bedoeld wordt. Zo is de cliënt degene die actief is.

Principe 2: Ontwikkel discrepantie

Laat zien wat de huidige situatie is en het verschil met de gewenste situatie. Er moet een bewustwording tot stand komen van wat de consequenties van de verandering zijn.

Principe 3: Vermijd discussie

Discussie werkt contraproductief, het stimuleert bij de ander een aanvallende of verdedigende houding. Er ontstaat alleen maar weerstand en de asielzoeker voelt zich niet begrepen. Dit werkt niet motiverend, terwijl juist het doel is dat iemand zelf de gelegenheid krijgt een verandering op gang te brengen. Het uitgangspunt moet de asielzoeker zijn.

Principe 4: Beweeg mee met weerstand

Weerstand is een signaal om van strategie te veranderen. Als iemand nog in de ontkenningsfase zit, lukt het niet om naar oplossingen te zoeken. Probeer tegenwerpingen in een positieve context te zetten, laat andere perspectieven zien. De beleving van de asielzoeker is juist, de gevolgen van de beleving en het gedrag zijn het gespreksonderwerp. Een directieve en confronterende benadering roept alleen maar weerstand op, een empathische interpersoonlijke benadering roept minder weerstand op en heeft een beter lange termijn resultaat.⁵⁶ (bijlage 7)

Principe 5: Steun het geloof in eigen succes

De asielzoeker is zelf verantwoordelijk om keuzes te maken en hoe deze uit te voeren. De trajectbegeleider biedt het vertrouwen in zijn mogelijkheden.

6.5 Confronteren of Motiveren

In het onderzoek bij de trajectbegeleiders van het COA Bezoekerscentrum Haaglanden kwam ook de confronterende methode naar voren. In voorgaande tekst is hier soms op ingegaan. Over de confronterende methodiek is weinig literatuur te vinden en volgens Miller & Rollnick is er geen klinisch bewijs voor de werkzaamheid van deze methode,

⁵⁵ G. Lohuis ea, Van bemoei- naar groeizorg, p. 104-106

⁵⁶ W. Miller /S. Rollnick, Motivational Interviewing, p.35

zoals eerder is vermeld in dit hoofdstuk. Bij een door hun vermelde constructieve zelfconfrontatie, vindt het denkproces bij de asielzoeker zelf plaats en wordt deze niet opgelegd.

Van Meer & van Neijenhof beschrijven een volgens hun juiste manier van confronteren als volgt: “Het moet helpende feedback zijn. Confronteren is het helpend, concreet aangeven van cognitieve, affectieve en gedragstegenstrijdigheden op een zakelijke, veronderstellende en accepterende toon. Het is bedoeld om de cliënt inzicht te geven door hem te wijzen op tegenstrijdigheden in zijn uitspraken of tussen zijn uitspraken en zijn gedrag.”⁵⁷ Een gevolg van een te harde aanpak kan reactance tot gevolg hebben. Dit is het gedrag waarmee iemand probeert de persoonlijke controle en vrijheid te handhaven en externe beperkingen (bijvoorbeeld de realiteit) zo veel mogelijk buitenspel zet.⁵⁸ Het gedrag uit zich in een toenemende afweer, een vertrouwensbasis die wordt geschaad, een cliënt die in de verdediging schiet of juist in de aanval gaat.

Het lijkt erop dat de methode die in Zweden is gebruikt (zie hiervoor hoofdstuk 5. Terugkeer in Zweden) de confronterende methode is (“mental war”). De terugkeercijfers zijn daar veelbelovend. Het is echter niet duidelijk wat de motiverende factor is voor terugkeer en welke rol de gesprekken hierin hebben, maar de grootste factor lijkt toch wel drang te zijn. Omdat het COA tot nu toe koos voor de eigen verantwoordelijkheid van de asielzoeker, blijft dit ook het uitgangspunt van deze afstudeeropdracht. Voor de duidelijkheid worden in onderstaande figuur de twee methoden tegenover elkaar gezet, om de verschillen duidelijk te maken.

Figuur: Confronterende versus motiverende benadering

Confronterend	Motiverend
Nadruk op diagnose en probleem	Nadruk op persoonlijke keuze en verantwoordelijkheid
Professional als deskundige	Professionaliteit ten behoeve van de cliënt
Weerstand is ontkenning	Weerstand is communicatief
Beargumentering en correctie van weerstand	Weerstand wordt reflectief besproken
Professional schrijft doelen en strategieën voor	Doelen en strategieën in onderhandeling vastgesteld

Bron: G. Lohuis ea., Van bemoei- naar groeizorg, p.107

6.6 Conclusie

Het proces van attitude verandering uit de sociale psychologie is in het kader van de begeleiding een kapstok om een methodiek aan op te hangen. De fase waarin een asielzoeker zich bevindt, is te herkennen door een trajectbegeleider als hij de nodige vragen stelt. Deze kan dus ook met de begeleiding beginnen daar waar de asielzoeker op dat moment is in het proces van attitude verandering.

Iedere fase roept haar eigen vragen op. Met behulp van de problematiserende vragen uit de emanciperende hulpverlening en de technieken uit de motiverende gespreksvoering, krijgt de trajectbegeleider instrumenten om de fases te doorlopen en de asielzoeker te helpen bij het vormen van een duidelijk beeld met betrekking tot de situatie. De

⁵⁷ K. van Meer / J. van Neijenhof, Exploreren van Probleemsituaties, p. 40

⁵⁸ A. Snellen, Basismodel voor methodisch hulpverlenen in het maatschappelijk werk, p.162

asielzoeker geeft zijn eigen antwoorden. Ook het culturele aspect heeft een plek in de emancipatorische vraagstelling. Door het stellen van “culturele vragen”, wordt de asielzoeker zich ook bewust van dat aspect van zijn houding en kijk op de situatie. Uiteindelijk zal de asielzoeker de voor hem juiste stappen willen zetten om zijn situatie aan te pakken. In een volgend hoofdstuk, wordt de methodiek nader uitgewerkt tot een methodiek die geschikt zou kunnen zijn voor het begeleiden van asielzoekers bij het denken over terugkeer.

7. Voorstel Methodiek Terugkeer

7.1 Inleiding

Trajectbegeleiding is een doorlopend proces. In verschillende stappen, werving, diagnose, trajectplan en voortgang, wordt de asielzoeker ondersteund in het vormgeven van zijn leven in Nederland of het toekomstige leven elders in de wereld. Ontwikkelingen in de asielprocedure beïnvloeden het trajectplan op niet van tevoren vast te leggen momenten. De fase van de asielprocedure is leidend voor stappen tijdens de trajectbegeleiding.⁵⁹

Onderstaand voorstel voor een methodiek om het denkproces over terugkeer te begeleiden, moet gezien worden als een geïntegreerd onderdeel van de trajectbegeleiding en trajectgesprekken. Toepassing van de methodiek kan echter ook positieve gevolgen hebben op andere zaken dan alleen het denken over terugkeer, omdat de asielzoeker zijn verantwoordelijkheid weer beter op kan pakken.

7.2 Uitgangspunten Methodiek & Gespreksvoering

Onderstaande methodiek en gespreksmethode zijn gebaseerd op de verzamelde informatie uit de theorie, de praktijk en de getrokken conclusies uit voorgaande hoofdstukken. Het is niet bedoeld als stramien voor toekomstige gesprekken, maar meer als kader en ondersteuning om het denken over terugkeer te begeleiden. Een gesprek blijft een moment van interactie, waarbij twee mensen met hun eigen persoonlijke vaardigheden en referentiekader een rol spelen.

De volgende paragrafen bevat de uitgangspunten omschreven vanuit het COA, de asielzoeker, de trajectbegeleiding / trajectbegeleider en de gevonden theorie over de methodiek zelf. Deze uitgangspunten vormen een basis waar vanuit de methodiek wordt gehanteerd. De benoemde aspecten in het hoofdstuk Terugkeertheorie zijn opgenomen in de paragraaf waarop ze van toepassing zijn. Alleen de in dat hoofdstuk beschreven interventies worden in een aparte paragraaf benoemd.

7.2.1 Uitgangspunten van COA met betrekking tot terugkeer:

- Vroegtijdig informeren van de asielzoeker over de grote kans op een negatieve uitkomst van de procedure;
- De beslissing van de IND is juist;
- COA biedt eerlijke en realistische informatie over terugkeer;
- Door het bieden van trajectbegeleiding kan de asielzoeker zich een realistisch beeld vormen van de huidige en toekomstige situatie;
- Door het bieden van de cursus Limow en Perspectief kan de asielzoeker zich een realistisch beeld vormen van de huidige en toekomstige situatie;
- De asielzoeker is zelf verantwoordelijk voor zijn terugkeer;
- De asielzoeker dient Nederland binnen de voor hem geldende vertrektermijn zelfstandig te verlaten;

⁵⁹ COA Beleidskader Trajectbegeleiding Asielzoekers, juni 2002, p.4

Van de trajectbegeleider wordt verwacht dat hij werkt vanuit de uitgangspunten van het COA. Het COA voert het door de overheid geformuleerde beleid uit. Dit betekent echter niet dat een trajectbegeleider hier niet kritisch tegenover kan staan.

7.2.2 Uitgangspunten ten aanzien van de asielzoeker zijn:

- De asielzoeker is hier gekomen met hoop op een betere toekomst; (veiligheid, gezondheid, financieel, sociaal, politiek, religieus etc.)
- De asielzoeker kan (over het algemeen) zijn eigen afwegingen maken;
- Iedere asielzoeker heeft zijn eigen factoren die terugkeer voor hem moeilijk maken;
- Iedere asielzoeker heeft zijn eigen referentiekader van waaruit hij de zwaarte van deze factoren weegt;
- Sommige asielzoekers hebben een externe beheersingsoriëntatie, waarbij zij zich machteloos en afhankelijk van de omstandigheden voelen en opstellen.

Kortom: iedere asielzoeker is anders!

7.2.3 Uitgangspunten van trajectbegeleiding en van de trajectbegeleider zijn:

- Trajectbegeleiding is bedoeld om de asielzoeker procesmatig te informeren, activeren en stimuleren tot het zetten van stappen m.b.t. inburgering, maar ook terugkeer;
- De trajectbegeleider biedt de asielzoeker een realistisch beeld van de huidige en toekomstige situatie;
- De trajectbegeleider begint bij het begeleiden van het denkproces over terugkeer in de fase waar de asielzoeker is;
- De trajectbegeleider gaat er niet van uit dat de asielzoeker dezelfde normen en waarden heeft als de trajectbegeleider. Dus ook de te verwachten gevolgen van een beslissing kunnen verschillen met die van de trajectbegeleider. Ook de sociaal-culturele invloed op de verwachtingen onderschat de trajectbegeleider niet;
- De trajectbegeleider ondersteunt de asielzoeker bij het maken van zijn eigen afwegingen, het stellen van zijn eigen vragen, maken van zijn eigen keuzes door het bevragen van de situatie;
- De trajectbegeleider stelt dus vragen die een bewustwording teweeg brengen;
- De trajectbegeleider benadrukt de eigen verantwoordelijkheid van de asielzoeker;
- De trajectbegeleider toont empathie, want acceptatie geeft ruimte voor verandering;
- De trajectbegeleider beweegt mee met weerstand, geeft ruimte hiervoor en luistert reflectief. De gevolgen van de weerstand zijn het gespreksonderwerp (zie ook bijlage);
- De trajectbegeleider bekrachtigt de asielzoeker, zodat zijn draagkracht groter wordt en hij beter tot actie kan komen;
- De trajectbegeleider rapporteert de voortgang van het denkproces in ADSIS.

De trajectbegeleider moet dus met veel zaken rekening houden: de asielzoeker, het COA én zichzelf!

7.2.4 Uitgangspunten terugkeertheorie

Volgens de terugkeertheorie zijn de volgende interventies van belang bij het ondersteunen van het denkproces over terugkeer. De interventies zijn met het oog op de methodiek beschreven vanuit de trajectbegeleider:

- Herkenning van de terugkeerthematiek door de trajectbegeleider;

- De trajectbegeleider erkent de gevoelens rond terugkeer van de asielzoeker;
- De trajectbegeleider biedt steun emoties;
- De trajectbegeleider biedt psycho-educatie aan de asielzoeker;
- De trajectbegeleider biedt steun bij praktische zaken;
- De trajectbegeleider geeft informatie;
- De trajectbegeleider activeert in het zoeken en bespreken van informatie over opties na afwijzing.

7.2.5 Uitgangspunten methodiek en gespreksvoering

Doel van de toepassing van de methodiek is, dat de asielzoeker zich bewust wordt van de realiteit van terugkeer en op grond van afwegingen die hij maakt, gebruik zal maken van de mogelijkheden die er zijn om plannen te maken voor de toekomst.

Uiteindelijk zal de asielzoeker in staat zijn tot:

- Het vormen van een duidelijk beeld met betrekking tot de situatie en de mogelijkheden;
- Het reëel inschatten en bevorderen van de eigen situatie in de richting van een reële motivatie tot aanpak;
- Het reguleren van de stappen (en de eventuele stagnaties daarin) die nodig zijn om het probleem aan te pakken op te lossen.

Dit wordt bereikt door doelgericht, systematisch en procesmatig te werken.

Doelgericht: Gericht op het teruggeven van de grip op het eigen leven.

Systematisch: Door bewust gebruik te maken van emanciperende en motiverende gesprekstechnieken.

Procesmatig: Door het bewust zijn van en gebruik te maken van de kennis dat de asielzoeker verschillende fasen doorloopt bij het denken over terugkeer.

De trajectbegeleider lokt een bewustwordingsproces uit door middel van problematiserende vragen bij de asielzoeker, waarbij de vragen zijn gericht op zelf ontdekken, zelf in beweging komen en zelf veranderen. Als de trajectbegeleider confronteert, dan doet hij dit helpend, door het concreet aangeven van cognitieve, affectieve en gedragstegenstrijdigheden op een zakelijke, veronderstellende en accepterende toon. Dit wordt ook wel helpende feedback genoemd.

Een asielzoeker kan teruggaan naar een eerder doorlopen fase als blijkt dat er in de realiteit obstakels zijn bij gemaakt keuzes, zodat hij hierop terugkomt en weer opnieuw een fase gaat doorlopen. Het is geen lineair proces, maar iteratief. Dit betekent dat het proces zich herhaalt tussen de verschillende fasen. De asielzoeker zal door de tijd (en fasen) heen, steeds beter zelf het proces doorlopen en zelf keuzes kunnen maken door de ervaring.

Kortom: de trajectbegeleider levert maatwerk! Het vertrekpunt is de asielzoeker en de fase waarin hij verkeert.

7.2 Basisbenodigdheden

Duidelijkheid over rol COA en trajectbegeleider

Het is belangrijk dat voor de asielzoeker duidelijk is dat de trajectbegeleider (en COA) geen invloed heeft op de procedure en de beslissing die daarin wordt genomen. De trajectbegeleider heeft dus geen verborgen agenda en speelt slechts een neutrale rol. Daarnaast is het uitspreken van wederzijdse verwachtingen van belang, zodat hierover geen misverstanden kunnen ontstaan.

Vertrouwensband / Veiligheid

Om terugkeer goed ter sprake te kunnen brengen is een vertrouwensband een voordeel. Het kan gebeuren dat tijdens een werving blijkt dat een asielzoeker met dit onderwerp en met de procedure bezig is. Het is dan belangrijk toch op het onderwerp in te gaan, omdat de asielzoeker dat aangeeft. Bij een werving is het altijd belangrijk af te tasten waar een asielzoeker staat met betrekking tot zijn procedure en eventueel zijn gedachten over terugkeer. Dit is een natuurlijk onderdeel van de trajectbegeleiding.

Kennis psychosociale factoren

Deze kennis is nodig om de asielzoeker te ondersteunen en begeleiden bij het omgaan met deze aspecten. Sommige factoren kunnen worden verminderd door het bieden van informatie, voorlichting of het volgen van trainingen. Voor andere factoren kan de asielzoeker alleen maar leren ermee om te gaan. De draagkracht moet worden vergroot.

Betrouwbare informatie over landen van herkomst

Voor zowel de asielzoeker als de trajectbegeleider is het prettig om actuele, betrouwbare informatie over het land van herkomst te hebben. Met deze informatie kan bekeken worden wat de reële situatie in een land is. Dit kan een asielzoeker helpen anders tegen terugkeer aan te kijken.

Informatie bureau Maatwerk, IOM, Vluchtelingenwerk

Asielzoekers moeten geïnformeerd worden over organisaties die hen kunnen ondersteunen om terugkeer mogelijk te maken. De trajectbegeleider moet goed op de hoogte zijn van deze mogelijkheden en eventuele wijzigingen of vernieuwingen, zodat hij die informatie duidelijk over kan brengen.

Informatie over terugkeerbeleid

Trajectbegeleiders dienen op de hoogte te zijn van het terugkeerbeleid. Zij zijn de uitvoerders van dit beleid en moeten het kunnen uitleggen aan de asielzoekers. Terugkeerbeleid moet niet alleen “opgelegd” worden, maar ook onderbouwd en uitgelegd.

7.3 Randvoorwaarden

Vertrouwen van de trajectbegeleider in de beslissing van de IND

Dit vertrouwen is er niet altijd. Er zijn advocaten die de procedure niet correct begeleiden en ook de IND wordt regelmatig teruggefloten door de rechtbank, om een beslissing opnieuw te bekijken. Een aantal trajectbegeleiders is alert op het verloop van de

procedure. Dit gebrek aan vertrouwen beïnvloedt het proces dat de trajectbegeleider met de asielzoeker doorloopt.

Training omgaan met weerstand / emanciperende / motiverende gesprekstechnieken
Theoretische kennis van technieken is niet voldoende om ze ook in de praktijk te brengen. Een training of oefening binnen het team met feedback, zal een goede ondersteuning zijn om deze vaardigheden te ontwikkelen.

Casusbespreking / intervisie

Het houden van casusbesprekingen en / of intervisie kan de trajectbegeleider de ruimte geven situaties te onderzoeken waarin het hem niet lijkt te lukken de asielzoeker het heft in eigen handen te laten nemen. Door er met collega's over te praten kan het duidelijk worden wat er aan de hand is en wat de mogelijkheden nog kunnen zijn. Zo gaan mensen ook bewuster naar het proces en de technieken kijken.

Informatie over ontwikkelingen in begeleiding terugkeer

Organisaties als het COA, IOM en Vluchtelingenwerk zullen de komende jaren steeds meer ervaring opdoen in het begeleiden van het terugkeerproces. Er zal inzicht verkregen worden in wat wel werkt en wat niet, waar behoefte aan is etc. Uitwisseling van deze inzichten zal de begeleiding alleen maar beter kunnen maken. Uitwisseling van deze kennis is nodig. Binnen het COA en tussen trajectbegeleiders.

7.4 Het Leerproces: Algemeen

Dit hoofdstuk begint met het benoemen van een aantal algemene aspecten waar de trajectbegeleider op kan letten bij het doorlopen van de fases en het begeleiden van het denkproces over terugkeer. Het leerproces wordt in de stappen van trajectbegeleiding gehangen. Daarnaast worden een aantal invloedrijke zaken genoemd, zoals de situationele en persoonlijke componenten van de asielzoeker, de beheersingsoriëntatie van de asielzoeker en de mogelijke reactance die bij dit soort gesprekken plaats kan vinden.

7.4.1 Werving & Diagnose

De asielzoeker is opgenomen in een caseload en uitgenodigd door zijn trajectbegeleider voor een wervingsgesprek. Het doel van een wervingsgesprek is wederzijds kennis te maken en uit te leggen wat trajectbegeleiding is en de asielzoeker te motiveren tot deelname. Tijdens dit gesprek wordt ook duidelijk gemaakt wat de rol van COA is in de procedure. Wederzijdse verwachtingen kunnen hier worden uitgesproken.

Afhankelijk van de situatie vindt aansluitend of in een volgend gesprek de diagnose plaats. Hierbij onderzoekt de trajectbegeleider de motivatie, de ambitie, de kwaliteiten, de kennis en vaardigheden van de asielzoeker. De gegevens over opleiding, werk en scholingsactiviteiten worden geautomatiseerd opgeslagen. Tevens wordt bekeken of de wensen van de asielzoeker aansluiten bij de reële mogelijkheden die er voor de asielzoeker zijn, gerelateerd aan beide sporen van het beleid.⁶⁰

⁶⁰ COA Beleidskader Trajectbegeleiding Asielzoekers, juni 2002, p. 4

Omdat de trajectbegeleiding de twee sporen bespreekt, een toekomst in Nederland of terugkeer naar het land van herkomst, komt tijdens de diagnose (en soms al tijdens de werving) de procedure aan bod. Dit is ook het moment waarop de huidige realiteit besproken wordt: de kleine kans op een status. Deze realiteit is net zo belangrijk voor iemand die nog geen beschikking heeft ontvangen als voor iemand die al wel een negatieve beslissing heeft.

Resultaat Werving & Diagnose voor Denkproces Terugkeer

Asielzoeker weet wat trajectbegeleiding is

Asielzoeker maakt keuze of hij wel of niet hieraan meedoet

Asielzoeker weet dat ook het denken over terugkeer hierbij aan bod komt

Asielzoeker en trajectbegeleider spreken wederzijdse verwachtingen uit

Asielzoeker kent de rol van COA en de trajectbegeleider in de procedure

Asielzoeker voelt zich veilig en vertrouwt de trajectbegeleider

In bovenstaande gesprekken komt dus het denken over de realiteit van een kans op een negatieve beslissing ter sprake. De trajectbegeleider kan met de omschrijving van de fases inschatten in welke fase een asielzoeker op dat moment verkeert en start ook in die fase met de begeleiding. De begeleiding bestaat dan uit het bieden van intensieve steun, waardoor de asielzoeker probleemoplossend bezig kan zijn. De steun bestaat in dit geval uit het stellen van emanciperende vragen en motiveren, maar ook uit concrete informatie.⁶¹

Resultaat Diagnose voor Denkproces over Terugkeer

Trajectbegeleider weet in welke fase de asielzoeker is door de volgende vragen:

- Hoe beleeft de asielzoeker de realiteit dat de kans op een status klein is?
- Is de asielzoeker zich bewust van deze realiteit en wat doet hij hiermee?
- Hoe stelt de asielzoeker zich op tegenover deze realiteit?
- Is de asielzoeker bereid tot het maken van keuzes?
- Is de asielzoeker bereid tot het zetten van stappen?

7.4.2 Trajectplan & Voortgang

Uit een diagnose volgt gewoonlijk een trajectplan. Hierin staan de plannen en te zetten stappen voor de toekomst. Meestal betreft het de plannen voor scholing en slechts incidenteel een plan voor het proces van de procedure en terugkeer.

Het is van belang de overdenkingen en actieplannen met betrekking tot de procedure en terugkeer te registreren. Als een asielzoeker zich bewust is geworden van de realiteit en bijvoorbeeld afsprekt zijn advocaat te bellen of langs Vluchtelingenwerk te gaan, kan als dit in het plan geregistreerd staat, hierop teruggekomen worden. Of de actie wel of niet is ondernomen, geeft weer informatie over waar de asielzoeker staat op dat moment. De trajectbegeleider kan dan vanaf dat punt verder met de begeleiding van het denkproces en kan onderzoeken waarom actie niet is ondernomen, wat de belemmeringen waren. In

⁶¹ A. Snellen, Basismodel voor Methodisch Hulpverleners, p. 40

ieder voortgangsgesprek wordt zowel ingegaan op het denkproces over terugkeer als andere activiteiten.

De trajectbegeleider registreert de ontwikkelingen in het denkproces over terugkeer en te zetten stappen van de asielzoeker, zodat evaluatie mogelijk is.

7.4.3 Terugkeergesprekken

Zoals in hoofdstuk 4 in de tabel is te lezen, participeert in trajectbegeleiding slechts 55% van de asielzoekers in een zelfzorgarrangement en 46% van de asielzoekers in de kleinschalige opvang in de regio Haaglanden. Dit betekent dat de helft van de asielzoekers hier buiten valt.

Een asielzoeker die participeert in trajectbegeleiding, is dus als hij straks goed begeleid wordt, begonnen met het denkproces over terugkeer. Voor hem is een terugkeergesprek een onderdeel hiervan. Hij is op een al verwacht punt aangekomen, verneemt de concrete situatie en gevolgen hiervan en kan daarna als hij dit wenst verdere stappen ondernemen in overleg met zijn trajectbegeleider. Dit betekent niet dat de situatie hem niets meer doet, maar hij is voorbereid. De trajectbegeleider ziet in zijn rapport hoe de asielzoeker ervoor staat en kan zich zo goed voorbereiden op het gesprek. Zo kan een terugkeergesprek redelijk concreet gehouden worden, zodat er weinig ruis door de boodschap heen komt en deze duidelijk overkomt.

Een asielzoeker die geen contact heeft met het COA kan overvallen worden door een terugkeergesprek, tenzij hij iemand is die zelf actief is buiten het COA om. Belangrijk is dat de trajectbegeleider zich ervan bewust is, dat de asielzoeker voor het eerst gedwongen wordt naar de realiteit te kijken. Wellicht kan dit een moment zijn waarop de asielzoeker besluit dat begeleiding toch gewenst is. Dit werkstuk gaat over het denkproces over terugkeer en niet hoe je goed een terugkeergesprek houdt met een asielzoeker die je eenmalig ziet. Een aantal zaken, zoals omgaan met weerstand, de beheersingsoriëntatie en de te doorlopen fases vormen ook een hulpmiddel bij dit soort gesprekken. Door het ontbreken van de basale vertrouwensband blijft het toch een andere situatie. Verder is het belangrijk de werving voor trajectbegeleiding zo aan te pakken, dat het grootste deel van de asielzoeker gaat participeren in trajectbegeleiding.

7.4.4 Overkoepelende Componenten

Het denkproces over terugkeer omvat objectieve en subjectieve componenten die belangrijk zijn voor de begeleiding door de trajectbegeleider.⁶² De objectieve component omvat de situatie waarbinnen het probleem zich afspeelt.

De situatie bestaat uit:

- Maatschappelijke aspecten (het huidige terugkeerbeleid, situatie land van herkomst, normen en waarden)
- Materiële aspecten (financiële situatie nu en in de toekomst, huisvesting in de toekomst)
- Sociale (relationele) aspecten (gezinssituatie, verwachtingen familie in land van herkomst)

⁶² A. Snellen, Basismodel voor Methodisch Hulpverleners, p. 43-47

Het is duidelijk dat er een belangentegenstelling bestaat tussen het huidige terugkeerbeleid van Nederland en de wens van de asielzoeker. De maatschappelijke context heeft dus een sterke invloed op de asielzoeker en zijn situatie.

De subjectieve component is het handelen of functioneren van de persoon (zijn gedachten, gevoelens, strevingen en gedragingen).

De persoon bestaat dus uit:

- Handelen (actief of passief in procedure)
- Psychosociaal functioneren (depressief, angstig, apathisch, krachtig)

De persoonlijkheidsstructuur én de ervaringen worden bepaald door een unieke levensgeschiedenis, die zich afspeelt binnen een specifieke setting van klasse-, sekse- en etnische relaties.⁶³

Bij het bevragen van de situatie door de trajectbegeleider, dient de samenhang door hem tussen deze componenten gezien te worden. Ook bieden deze componenten een structuur voor de bevraging. Beiden spelen een rol bij het denkproces en in beiden heeft de asielzoeker begeleiding nodig. Het is belangrijk om als trajectbegeleider niet teveel of alleen de nadruk te leggen op de invloed van het huidige terugkeerbeleid te leggen, omdat de asielzoeker dan in een rol van slachtoffer gedrukt wordt en zo niet gestimuleerd wordt toch het lot weer in eigen handen te nemen.

7.4.5 Beheersingsoriëntatie

Sommige asielzoekers zullen zich vooral overweldigd door de situatie voelen. Hij moet een keuze gaan maken uit opties die voor hem niet als opties worden ervaren. Er wordt over hem beslist, hij speelt hierin geen rol. Hij kan zich dan afhankelijk van de trajectbegeleider opstellen. Daarom blijft het belangrijk dat de trajectbegeleider de asielzoeker en waar hij staat als uitgangspunt neemt. Anders wordt het bespreken van terugkeer zo bedreigend, dat de asielzoeker al vroegtijdig afhaakt. Door de gekozen methodiek, de emanciperende hulpverlening, is de kans dat de trajectbegeleider zich ontpopt tot een psychotherapeut klein. Hij kan natuurlijk wel doorverwijzen als dit nodig is. Ook het huidige terugkeerbeleid is een gegeven feit, voor zowel de trajectbegeleider als de asielzoeker.

Het uiteindelijke doel is dat bij de asielzoeker de draaglast en draagkracht weer in balans komen en hij weer actie kan ondernemen. Het gaat dan uiteindelijk om het stimuleren van positieve probleemgerichte coping strategieën, waardoor de asielzoeker weer actie gaan ondernemen (informatie verzamelen, onderhandelen, analyseren, zaken op een rij zetten, alternatieven ontwikkelen), zelfs als dat tegen de stroom in is.

⁶³ A. Snellen, Basismodel voor Methodisch Hulpverleners, p. 247

7.4.6 Reactance

Omdat het onderwerp terugkeer voor veel asielzoekers moeilijk bespreekbaar is, zal er soms een hogere reactance plaatsvinden dan in een gemiddeld trajectgesprek. De asielzoeker voelt zich beperkt in zijn persoonlijke controle en zal deze proberen te handhaven. Dit kan gebeuren door extern gericht gedrag (rebelleren, vijandig zijn), maar ook door intern gericht gedrag (passief-agressief, dreigen met zelfmoord).

Bij een hoge naar buiten gerichte reactance helpt het om als trajectbegeleider wat afstand te houden, zijn onzekerheid durft te laten zien en niet al te emotioneel is. Dit geeft de asielzoeker een gevoel van competentie en macht, waardoor de communicatie niet al te zeer verstoord wordt. Het is dus belangrijk dat de trajectbegeleider zich hiervan bewust is, maar hier ook begrip voor heeft. Als hij niet juist reageert, haakt de asielzoeker af. Oefening met technieken om hiermee om te gaan, kan helpen de communicatie open te houden.

7.5 *Het Leerproces: de Fases*

Met de kennis uit de vorige paragrafen, eindigt dit werkstuk met de beschrijving van de fasen die een asielzoeker doorloopt bij het denkproces over terugkeer, het overwegen en maken van keuzes. De methodiek is op andere denkprocessen ook toe te passen. Het uitgangspunt is de asielzoeker en waar hij staat. Iedere asielzoeker doorloopt dit proces anders, omdat iedere asielzoeker anders is. Zo zullen asielzoekers soms ook een stap terug moeten doen in het denkproces. Zolang dit in het oog wordt gehouden door de trajectbegeleider, is onderstaand kader wellicht een handige leidraad.

De volgende fasen worden doorlopen:

1. Receptiefase / Bewustwordingsfase
2. Informatieverwerking
3. Gedragsfase
4. Implementatiefase / Confirmatiefase

Op papier zien de fasen er logisch en makkelijk uit te voeren uit. De werkelijkheid is altijd complexer. Zeker in het begin is het nodig dat de trajectbegeleider bewust dit proces in stapt en kritisch naar zichzelf kijkt. Wat ging er goed? Wat ging er mis en waarom?

Zoals bleek uit de gesprekken met trajectbegeleiders is het een grote kunst om zaken terug te leggen bij de asielzoeker en niet zelf met antwoorden te komen. Het lezen van onderstaande fasen en de rest van het verhaal, maken niet dat dit goed zal gaan. Hier is training en intervisie voor nodig.

7.5.1 Receptiefase / Bewustwording

Kenmerken	De asielzoeker ontvangt van zijn advocaat bericht dat hij een negatieve beslissing heeft gekregen of hoort van de trajectbegeleider dat een kans op een status bijna nihil is. Er is een discrepantie tussen de werkelijke situatie en de gewenste situatie. Deze fase wordt ook wel de ontkenningfase genoemd, omdat de ontvanger van slecht nieuws dit nog niet kan verwerken. In een klap verandert het toekomstperspectief van iemand.	
Probleem	De asielzoeker houdt zich vast aan de gewenste situatie: het verkrijgen en de hoop op een status. Hij wil niet nadenken over terugkeer.	
Kern	De boodschap heeft pas effect als de asielzoeker begrijpt wat deze inhoudt. De trajectbegeleider dient de boodschap helder en duidelijk te formuleren. Hij laat het verschil zien tussen de huidige situatie en de gewenste situatie.	
Onderwerp	De trajectbegeleider helpt de asielzoeker zich een mening te vormen over zijn situatie, over zijn positie daarin, gaat zijn opvattingen daarover na. Door naar de situatie te kijken (ontvangst negatief en realiteit) en niet in eerste instantie naar het probleem (ik wil/ kan niet terug), kan de asielzoeker hier anders naar gaan kijken. Zo blijft het probleem in eerste instantie bespreekbaar en vervalt het gesprek niet in een welles / nietes situatie. Het gaat er om dat de asielzoeker de realiteit gaat erkennen, maar nog niet over terugkeer na hoeft te denken.	
Interactie	Reflectief luisteren Open vragen stellen E-in vragen (in de diepte) E-ex vragen (nieuw aspect) Concretiseren	Doorvragen (verdere informatie) Samenvatten (rode draad) Parafraseren (wat wordt bedoeld) Informereren Structureren
Vragen (voorbeeld)	Bent u bekend met uw situatie in de procedure? Hoe beoordeelt u uw situatie? Wat heeft u tot nu toe gedaan? Welke verwachtingen heeft u voor de toekomst? Wilt u in deze situatie blijven zitten? Waarom wel, waarom niet? Hoe denkt u uit deze situatie te kunnen komen? Schakelt u daar anderen bij in? Zo ja, wie, hoe, waar, wanneer? U ziet het niet meer zitten....omdat, tenzij, en nu.....	
Tb'er biedt	Informatie over de procedure en de gevolgen van beslissingen. Informatie over de nog openstaande mogelijkheden in de procedure. Verder biedt de trajectbegeleider ondersteuning, erkenning van emoties, empathie en bekrachtiging. Cursus Perspectief of Limow aan asielzoekers die nog niet zo lang in Nederland zijn.	

7.5.2 Informatieverwerking

Kenmerken	De asielzoeker verzamelt de informatie, waarna hij (in een volgende fase) wel of niet besluit iets met de informatie te gaan doen. Hij weegt de voor- en nadelen van terugkeer, doormigratie of verblijf in de illegaliteit af. Hij is meer ontvankelijk voor informatie dan in de voorgaande fase.	
Probleem	De asielzoeker erkent de realiteit en dat hij keuzes moet maken. Dit zal echter veel weerstand oproepen, want de mogelijke keuzes (terugkeer, doormigratie of illegaliteit) zijn negatieve keuzes. Als de asielzoeker nog niet aan deze fase toe is, zal er weinig actie ondernomen worden door hem om informatie te verzamelen. Het is dan nodig een stap terug te doen. Niet alle informatie is te achterhalen, terwijl het zo belangrijk is een zo reëel mogelijk beeld te krijgen.	
Kern	Om een goed besluit te nemen, onderzoekt de asielzoeker met de trajectbegeleider de situatie en komen erachter wat er nog wel en wat niet mogelijk is.	
Onderwerp	De asielzoeker beoordeelt zijn situatie, de manier waarop hij zich daarin bevindt en de manier waarop hij zich tot zijn omstandigheden verhoudt en komt op grond van die overwegingen tot besluitvorming. Hij kan vraagtekens zetten bij de schijnbare onwrikbaarheid van systemen.	
Interactie	Reflectief luisteren Open vragen stellen E-in vragen (in de diepte) E-ex vragen (nieuw aspect) Doorvragen (verdere informatie)	Samenvatten (rode draad) Parafraseren (wat wordt bedoeld) Informer Concretiseren Motiveren
Vragen (voorbeeld)	Wat heeft u nodig om een besluit te nemen? Hoe denkt u over..... Welke belemmeringen ziet u? Waar bent u bang voor? Hoe weet u dat? U kunt niet terug.....welke mogelijkheden ziet u in Nederland? Welke mogelijkheden ziet u bij terugkeer? Wat is het grootste probleem bij terugkeer / doormigratie/ illegaliteit? Wanneer gaat u deze informatie vragen / verzamelen? Kent u mensen uit uw land die teruggingen? Hoe gaat het met hen? Kent u mensen die in de illegaliteit in Nederland leven? Hoe is dat?	
Tb'er biedt	Visualiseren situatie in de procedure Lijstje maken met voor- en nadelen per keuze Informatie procedure en gevolgen van beslissingen Informatie IOM, Vluchtelingenwerk, Bureau Maatwerk Informatie land van herkomst De trajectbegeleider ondersteuning, erkenning van emoties, empathie en bekrachtiging. Hij buigt mee met weerstand.	

7.5.3 Gedragsfase

Kenmerken	De asielzoeker zal na evaluatie van wat hij inmiddels weet over wel of niet terugkeren een keuze maken.	
Probleem	De asielzoeker ziet alleen maar risico's en geen mogelijkheden, omdat niet vooraf exact is te bepalen wat de gevolgen van een besluit kunnen zijn. Onverwachte veranderingen in de situatie van de asielzoeker, kunnen de beslissing ook weer veranderen. Als een asielzoeker werkelijk geen mogelijkheden ziet of wil zien, kan de keuze ook zijn om niks te doen en te blijven wachten en hopen op een wonder.	
Kern	De asielzoeker kan nu met wat hij weet een keuze maken.	
Onderwerp	Hoe beoordeelt de asielzoeker de situatie naar aanleiding van de verkregen informatie en wat zijn de verwachtingen. Wat gaat hij nu doen naar aanleiding van zijn besluit.	
Interactie	Reflectief luisteren Open vragen stellen E-in vragen (in de diepte) E-ex vragen (nieuw aspect) Doorvragen (verdere informatie)	Samenvatten (rode draad) Parafraseren (wat wordt bedoeld) Informeren Concretiseren
Vragen (voorbeeld)	Wat gaat u nu doen? Welke mogelijkheden ziet u? Over welke mogelijkheden heeft u nog informatie nodig? Wat weerhoudt u van het maken van een keuze? U heeft besloten niks te doen, heeft u nagedacht over de gevolgen van die keuze? U ziet geen mogelijkheden, tenzij.....	
Tb'er biedt	Aanbieden van het samen maken van een stappenplan, zodat het proces overzichtelijk en concreet wordt. Aanbieden formulieren terugkeer van IOM en bureau Maatwerk Informatie over het niet maken van een keuze (dit kan betekenen dat een asielzoeker ontruimd wordt en uitgezet, dus onvoorbereid in het land van herkomst terug keert, met alle gevolgen van dien). In de gedragsfase wordt de trajectbegeleider coach van de asielzoeker. Hij helpt en bemoedigt de asielzoeker zijn inzichten te realiseren die zijn ontstaan in de eerdere fases. Verder biedt de trajectbegeleider ondersteuning, erkenning van emoties, empathie en bekrachtiging. Hij buigt mee met weerstand.	

7.5.4 Implementatiefase / Confirmatiefase

Kenmerken	De asielzoeker is overtuigd door de informatie die hij zelf verzamelde en ontving van de trajectbegeleider en weet wat hij zal gaan doen: terugkeer, doormigratie, illegaliteit of geen keuze.	
Probleem	De asielzoeker blijft onzeker over wat hij nou wel of niet moet doen.	
Kern	Nu is het tijd voor actie.	
Onderwerp	De asielzoeker bespreekt het besluit en eventuele terugkomende angsten of belemmeringen, die alsnog onderzocht kunnen worden.	
Interactie	Reflectief luisteren Open vragen stellen E-in vragen (in de diepte) E-ex vragen (nieuw aspect) Doorvragen (verdere informatie)	Samenvatten (rode draad) Parafraseren (wat wordt bedoeld) Informeren Concretiseren Motiveren Activeren
Vragen (voorbeeld)	Wat weerhoudt u van het zetten van concrete stappen? Hoe kunt u omgaan met de onzekerheden die blijvend zijn? Hoe kunt u de nog bestaande onzekerheden verminderen? Wat heeft u hiervoor nodig? Wat gaat u nu doen? Wanneer gaat u dit doen? Over welke mogelijkheden heeft u nog informatie nodig? Waar haalde u vroeger uw kracht vandaan? Hoe loste u vroeger uw problemen op?	
Tb'er biedt	Begeleiding bij uitvoeren en eventueel aanpassen van het eerder gemaakte stappenplan, zodat het proces overzichtelijk en concreet wordt. Hulp bij invullen formulier IOM en bureau Maatwerk Verder biedt de trajectbegeleider ondersteuning, erkenning van emoties, empathie en bekrachtiging. Hij buigt mee met weerstand. Blijf openstaand voor het bespreken van angsten. De trajectbegeleider blijft coach van de asielzoeker. Hij helpt en bemoedigt de asielzoeker zijn inzichten te realiseren die zijn ontstaan in de eerdere fases.	

Literatuurlijst

Baarda, Dr. D.B. en Dr. M.P.M. de Goede

1990 Basisboek Methoden en Technieken, Leiden: Stenfert Kroese

Begeman, F.A.

1995 Hulpverlening aan vluchtelingen en asielzoekers, Utrecht: Pharos

Berthold, Dr. C.

2000 Leven in een Moderne Wereld, Rijswijk: COA

Centraal Orgaan Opvang Asielzoekers

2001 Basisdocument “In het hart van de samenleving”, Rijswijk: COA

Diender, A.

2002 E.N.A.R.O. Verslag uitwisseling naar Zweden met als thema ‘terugkeer’,
Rijswijk: COA

Directoraat Generaal Internationale Aangelegenheden en Vreemdelingenzaken

2003 Terugkeernota, Maatregelen voor een effectieve uitvoering van het terugkeerbeleid, Den Haag: Ministerie van Justitie

Engelhard, D.

2003 Angst voor Terugkeer; Quick scan naar het psychosociale welzijn van ama's in relatie tot het terugkeerbeleid, Utrecht: Pharos

Groot, B. de

2001 Perspectief, oriëntatie op de toekomst, Rijswijk: COA

Hendriks, M.

1995 Maatschappelijk werk en vluchtelingen, Utrecht: Pharos

Hoogendam, S. en E. Vreenegoor

2002 Intensief Casemanagement & Complexe Meervoudige Problemen, Bussum :
Coutinho

Internationale Organisatie voor Migratie

2002 Pilot Project: prepared return, Phase II: Somalia – needs assessment and opportunities Brussel: EEG

Internationale Organisatie voor Migratie

2002 Pilot Project: prepared return, Phase II: Angola – needs assessment and opportunities Brussel: EEG

Janssen, Jan H.G.

2002 De nieuwe code gedecodeerd, maatschappelijk werk en Beroepsethiek, Baarn: HB Uitgevers

Lohuis, G., R. Schilperoort, G. Schout

2002 Van bemoei naar groeizorg, methodieken voor de OGGZ, Houten: Wolters-Noordhoff

Maso, I.

1989 Kwalitatief Onderzoek, Meppel: Boom

Mateman, Sander

1999 Terug naar de Toekomst. Een onderzoek naar de psychosociale aspecten van terugkeer van vluchtelingen en asielzoeker Utrecht: Pharos

Meer, K. van, J. van Neijenhof

2000 Exploreren van Probleemsituaties, Houten: Bohn Stafleu Van Loghum

Migchelbrink, Ferdie

1996 Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn, Utrecht: SWP

Miller, William R., Stephen Rollnick

1991 Motivational Interviewing, Preparing People to Change Addictive Behavior, New York: the Guilford Press

Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk Werkers

1999 Beroepsprofiel van de maatschappelijk werker, Utrecht: NVMW

Oomen, M.(Movimento Training & Coaching B.V.)

2001 Trajectbegeleiding Asielzoekers (trainingsmap), Rijswijk: COA

Riet, N. van en H. Wouters

1997 Helpen = Leren, Emanciperende hulpverlening als methode van het maatschappelijk werk, Assen: Van Gorcum

Schell, P. en P. Muller

2000 Terugkeren, een levenslang dilemma. Methodiek voor psychosociale ondersteuning van vluchtelingen, Utrecht: Pharos

Schilder, L.

1991 Maatschappelijk Werken met Vrouwen, Utrecht: Jan van Arkel

Snellen, Ad

1997 Basismodel voor Methodisch Hulpverleners in het Maatschappelijk Werk, Bussum: Coutinho

Lied

Een oude man
Zit in de kerk
En bidt voor zichzelf

Ik wil zo graag ooievaar worden
En vliegen naar mijn moederland Armenië

De ooievaars komen alweer achter elkaar terug

Ik wil zo graag ooievaar worden
En vliegen naar mijn moederland Armenië

Armenië, Armenië, vluchtelingen uit Armenië
Jullie moeten teruggaan naar je moederland Armenië

Ik wil zo graag ooievaar worden
En vliegen naar mijn moederland Armenië

Door: Vahe Kazarian, Armenië
Uit: Poëzie in de nieuwe taal

BIJLAGEN

BIJLAGE 1	VREEMDELINGENWET 2000
BIJLAGE 2	NEGATIEVE BESLISSING
BIJLAGE 3	CIJFERS 2000 - 2003
BIJLAGE 4	FASERING VAN TRAJECTBEGELEIDING ASIELZOEKERS
BIJLAGE 5	TRAJECTBEGELEIDING
BIJLAGE 6	VERSLAG INTERVIEWS TRAJECTBEGELEIDERS COA BC HAAGLANDEN
BIJLAGE 7	INVENTARISATIE ANTWOORDEN INTERVIEWS TRAJECTBEGELEIDERS
BIJLAGE 8	OMGAAN MET WEERSTAND
BIJLAGE 9	MOTIVERINGSTECHNIEKEN

Bijlage 1 Vreemdelingenwet 2000¹

Een nieuwe vreemdelingenwet is op 1 april 2001 in werking getreden. Dit wordt de Vreemdelingenwet 2000 genoemd. In deze factsheet vindt u informatie over de hoofdlijnen van deze wet. Daarnaast wordt in het kort uitgelegd welke veranderingen er zijn voor asielzoekers en houders van een verblijfsvergunning.

Hoofdlijnen van de Vreemdelingenwet 2000

In de Vreemdelingenwet 2000 zijn de voorwaarden voor een legaal verblijf in Nederland op een aantal punten gewijzigd. De wet moet ervoor zorgen dat de procedures eenvoudiger en korter worden. Er zal sneller op een aanvraag voor een verblijfsvergunning beslist kunnen worden. De inhoudelijke beoordeling verandert niet. Iedere asielaanvraag wordt blijvend afzonderlijk beoordeeld.

Beslistermijn

De Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) neemt binnen zes maanden een beslissing op de asielaanvraag. Alleen in uitzonderlijke gevallen mag de IND daarvan afwijken, bijvoorbeeld als er advies van, of onderzoek door, externe deskundigen nodig is om een zorgvuldige beslissing te nemen. Ook wanneer de situatie in het land waar de asielzoeker vandaan komt onduidelijk of onveilig is en verwacht wordt dat dit niet lang zal duren, mag de IND afwijken. Overigens zal een overschrijding van de beslistermijn van zes maanden door de IND niet betekenen dat om die reden de asielzoeker een verblijfsvergunning krijgt.

Positieve beslissing

Als de beslissing op de asielaanvraag positief is, krijgt de asielzoeker een verblijfsvergunning om voor bepaalde tijd in Nederland te blijven. Dit betekent dat de asielzoeker tijdelijk (maximaal drie jaar) in Nederland mag blijven zo lang hij bescherming nodig heeft. Zodra dat niet meer nodig is, kan de verblijfsvergunning worden ingetrokken en zal hij Nederland moeten verlaten.

Verblijfsvergunning voor bepaalde tijd asiel

In de Vreemdelingenwet 2000 krijgen alle asielzoekers die worden toegelaten dezelfde verblijfsvergunning, namelijk de 'Verblijfsvergunning voor bepaalde tijd asiel'. Houders van deze verblijfsvergunning mogen betaald werk verrichten en hebben recht op huisvesting in een gemeente en scholing.

Verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd asiel

Heeft de asielzoeker na drie jaar nog steeds bescherming nodig, dan kan de asielzoeker een aanvraag doen voor een verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd. Deze vergunning zal wel tijdig moeten worden aangevraagd. De IND beoordeelt in een nieuwe procedure of deze vergunning wordt toegekend.

Negatieve beslissing

Als de IND het voornemen heeft de asielaanvraag af te wijzen, stelt de IND de asielzoeker daarvan op de hoogte. De asielzoeker krijgt de gelegenheid hierop te reageren. Bij het nemen van de beslissing moet de IND ook ingaan op de reactie van de asielzoeker. Als de IND de asielaanvraag afwijst, is dit een meeromvattende beschikking. De asielzoeker moet het land verlaten.

¹ Factsheet Vreemdelingenwet 2000, COA

Beroep

Gaat de asielzoeker in beroep tegen de afwijzing dan vervalt tijdelijk de plicht om Nederland te verlaten. De beroepsprocedure mag in Nederland worden afgewacht. De asielzoeker blijft in één van de opvanglocaties van het COA. Als de rechter het beroep gegrond verklaart dan moet de IND de asielaanvraag opnieuw beoordelen.

Hoger beroep

Wijst de rechter het beroep af, dan kan de asielzoeker daartegen in hoger beroep gaan bij de Raad van State. Deze uitspraak mag niet in Nederland worden afgewacht. Wel kan de asielzoeker bij de Raad van State een voorlopige voorziening indienen om te vragen of hij toch de uitspraak in Nederland mag afwachten. De beslissing op de voorlopige voorziening mag wel in Nederland worden afgewacht. Als de Raad van State het hoger beroep van de asielzoeker gegrond verklaart, moet de asielaanvraag opnieuw worden beoordeeld. Een afwijzing van het hoger beroep betekent dat de uitspraak van de rechter door de Raad van State wordt bevestigd en de asielzoeker geen verblijfsvergunning krijgt.

Vertrek

Asielzoekers waarvan de asielaanvraag is afgewezen, zijn zelf verantwoordelijk voor hun vertrek uit de opvang en uit Nederland. Wanneer de asielaanvraag is afgewezen en de asielzoeker daardoor rechtmatig verwijderbaar is, moet de asielzoeker binnen vier weken Nederland verlaten. De meeromvattende beschikking houdt in dat de opvang en huisvesting door het COA na deze vier weken worden beëindigd. Indien de asielzoeker de woonruimte niet zelfstandig verlaat kan de politie de woonruimte ontruimen of de asielzoeker uit Nederland verwijderen.

Veranderingen voor uw asielpprocedure of verblijfsvergunning

Nog geen beslissing

Indien uw asielaanvraag voor de inwerkingtreding van de Vreemdelingenwet 2000 in behandeling is genomen en op uw aanvraag nog niet is beslist, wordt uw asielaanvraag behandeld volgens de Vreemdelingenwet 2000, zoals hierboven omschreven.

Negatieve beslissing

Als u een negatieve beschikking heeft ontvangen zijn er meerdere mogelijkheden. Mogelijk heeft u een beschikking ontvangen voor 1 april 2001 waarin uw asielaanvraag is afgewezen, heeft u hiertegen bezwaar gemaakt en is op uw bezwaar nog niet beslist. In dat geval verandert de behandeling van uw bezwaar na de inwerkingtreding van de Vreemdelingenwet niet. Wel is de beslissing op bezwaar een meeromvattende beschikking als bedoeld in de Vreemdelingenwet 2000. Dit heeft onder meer tot gevolg dat de opvangvoorzieningen op het moment dat u verwijderbaar bent en de vertrektermijn van vier weken is verstreken, van rechtswege eindigen. Het COA voert dan ook geen ontruimingsprocedure meer om u uit de opvang te verwijderen. U kunt tegen deze meeromvattende beschikking beroep aantekenen, dat u echter niet in Nederland mag afwachten. Wel kunt u een voorlopige voorziening indienen om te vragen of de uitspraak van de rechter in Nederland mag worden afgewacht. Betreft dit een eerste voorlopige voorziening dan mag de beslissing hierop in Nederland worden afgewacht. Is de uitspraak van de rechter negatief dan heeft u geen mogelijkheid meer om in hoger beroep te gaan. Mogelijk heeft u beroep ingesteld tegen een beslissing waarin uw bezwaarschrift is afgewezen en is op uw beroep nog niet beslist. In dat geval verandert er voor u niets. Het beleid dat voor de inwerkingtreding van de Vreemdelingenwet 2000 voor u van toepassing was is nog steeds geldig.

Positieve beslissing

Indien op uw asielaanvraag positief is beslist en u in een opvanglocatie verblijft in afwachting van uitplaatsing naar een gemeente, hoeft u geen bijzondere activiteiten te ondernemen. Het COA

bemiddelt u voor een gemeentewoning, zoals dit ook onder de oude vreemdelingenwet gebeurde. Wel kunt u zelf op zoek gaan naar woonruimte in een gemeente.

Omzetting verblijfsvergunning

Met de inwerkingtreding van de Vreemdelingenwet 2000 worden er nog maar twee verschillende soorten verblijfsvergunningen voor toegelaten asielzoekers afgegeven: de verblijfsvergunning voor bepaalde tijd asiel en de verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd asiel. Dit betekent dat alle bestaande vergunningen op 1 april 2001 zijn omgezet in een verblijfsvergunning zoals de Vreemdelingenwet 2000 die kent en dus ook een andere naam hebben gekregen. De 'Voorwaardelijke vergunning tot verblijf (F-document)' is veranderd in 'Verblijfsvergunning voor bepaalde tijd asiel'. De zogenaamde A-status (Toelating als vluchteling, B-document) en de VTV-humanitair zijn op 1 april omgezet in een 'Verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd asiel'.

Omwisseling van uw document

Alle vergunninghouders krijgen een ander vreemdelingendocument. De nieuwe naam van de verblijfsvergunning vindt u terug op het nieuwe document. U hoeft voor de vervanging van uw vreemdelingendocument zelf geen contact op te nemen met de Vreemdelingendienst. Iedereen die een geldige verblijfsvergunning heeft wordt door de Vreemdelingendienst uitgenodigd voor omwisseling van het vreemdelingendocument. De vervanging van de vreemdelingendocumenten zal tot ongeveer 2003 kunnen duren omdat het om grote aantallen verblijfsvergunningen gaat. Zolang uw huidige vreemdelingen-document geldig is, kunt u dat gebruiken om aan te tonen dat u legaal in Nederland verblijft.

Voorzieningenpakket

Alle houders van een verblijfsvergunning voor bepaalde tijd asiel kunnen vanaf het moment dat zij in een woning in een gemeente wonen aanspraak maken op dezelfde voorzieningen. Het onderscheid tussen voorzieningen waarop enerzijds een A-statushouder en een houder van een vergunning tot verblijf op humanitaire gronden en anderzijds de houder van een voorwaardelijke vergunning tot verblijf, aanspraak konden maken, is vervallen. Onder de Vreemdelingenwet 2000 kunnen bijvoorbeeld alle vergunninghouders aanspraak maken op een bijstandsuitkering. Ook mogen alle vergunninghouders werken. Dit laatste geldt ook wanneer u nog in een opvanglocatie verblijft. Houders van een verblijfsvergunning hebben een tewerkstellingsvergunning nodig. Daarbij gelden geen beperkingen meer voor de aard van het werk en de periode dat u mag werken. De gemeente waar u woont of naar toe gaat zal u verder informeren over de ziektekosten en kinderbijslag.

Verschillende regelingen

Het beleid ten aanzien van de asielprocedure is een aantal keren gewijzigd. Ten gevolge hiervan zijn er verschillende regelingen geldig voor verschillende asielzoekers. Het gaat hierbij met name om de beëindiging van de opvang. Het komt voor dat de voor de ene asielzoeker geldende regeling niet voor een andere asielzoeker van toepassing is. Dit is afhankelijk van waar de asielzoeker zich bevond in de procedure op het moment dat het beleid wijzigde.

Bijlage 2 Negatieve beslissing²

U heeft onlangs een negatieve beslissing op uw asielaanvraag ontvangen van het Ministerie van Justitie. In deze tekst krijgt u uitleg over de gevolgen en wat u zelf kunt doen.

Procedure

U bent momenteel gehuisvest via het COA. U heeft een negatieve beslissing op uw asielaanvraag van het Ministerie van Justitie ontvangen waarbij u bent gewezen op de gevolgen daarvan.

Beroep

U heeft een negatieve beslissing op uw asielaanvraag ontvangen. U kunt tegen deze beslissing in beroep gaan bij de rechtbank. U kunt contact opnemen met een rechtshulpverlener en een beroepschrift indienen. Deze beslissing mag u in Nederland in de opvanglocatie afwachten. U kunt ook kijken naar de mogelijkheden voor doormigratie of terugkeer naar uw land van herkomst. U bent zelf verantwoordelijk voor het regelen van uw terugkeer. Het COA zal met u contact onderhouden om u verder te informeren en eventueel door te verwijzen. Zelf kunt u contact opnemen met de Internationale Organisatie voor Migratie (IOM).

Hoger beroep

Als de rechtbank uw beroepschrift ongegrond heeft verklaard, kunt u tegen deze uitspraak in hoger beroep bij de Raad van State. De uitspraak in hoger beroep mag u niet in Nederland afwachten. Wel kunt u de Raad van State om toestemming vragen of u de uitspraak wel in Nederland mag afwachten. Deze vraag om toestemming mag u in de opvanglocatie afwachten. Indien u geen toestemming krijgt, heeft u vier weken de tijd om Nederland te verlaten. Na deze vier weken eindigen uw opvangvoorzieningen en wordt u de opvanglocatie uitgezet.

Organisaties

U kunt met verschillende organisaties in aanraking komen op het moment dat u niet langer in Nederland mag blijven. Dit zijn:

COA

Het Centraal Orgaan opvang asielzoekers is de organisatie die zorgt voor uw onderdak en u in het kader van uw vertrek uit het centrum begeleidt, informeert en eventueel door verwijst.

IND

De Immigratie- en Naturalisatiedienst is de organisatie die beslist over uw asielaanvraag.

VD

De Vreemdelingendienst is een onderdeel van de politie. De ambtenaren van de Vreemdelingendienst zullen u de opvanglocatie uitzetten wanneer uw opvangvoorzieningen eindigen. Op het moment van uitzetting naar het land van herkomst zal de Vreemdelingendienst de verwijderbare asielzoeker overdragen aan de Koninklijke Marechaussee (KMAR).

KMAR

De Koninklijke Marechaussee controleert de grenzen en zorgt voor de werkelijke uitzetting uit Nederland van illegalen en van verwijderbare asielzoekers.

IOM

Samen met een aantal andere landen heeft Nederland een organisatie voor migratie (Internationale Organisatie voor Migratie IOM) opgericht. Deze organisatie houdt zich onder andere bezig met vervoer en hervestiging van migranten over de hele wereld.

² Factsheet voor asielzoekers m.b.t. de negatieve beslissing , COA website

Zelfstandige terugkeer

U moet zelf het initiatief nemen terug te keren of Nederland te verlaten. Dit betekent onder meer dat u zelf de benodigde documenten moet regelen. U kunt hulp vragen aan de IOM, zodra u uw eerste negatief heeft ontvangen. Wilt u in een eerder stadium terugkeren dan kunt u contact opnemen met de IOM.

Vertrek uit de opvang

Als u niet langer in Nederland mag blijven, bent u verplicht de opvang van het COA te verlaten. De centra zijn bedoeld voor mensen die in afwachting zijn van een beslissing op de asielaanvraag en in Nederland mogen blijven. U behoort niet meer tot deze groep. Indien u niet zelf vertrekt, zal het COA uw opvang beëindigen en zullen ambtenaren van de Vreemdelingendienst u zonodig de opvanglocatie uitzetten.

Illegaliteit

Op het moment dat u verwijderbaar bent en de opvang verlaten heeft, is een verblijf in Nederland illegaal. U bent dan strafbaar.

Dagstructurering

Het aanbod aan activiteiten in de centra is gekoppeld aan de fase van de asielprocedure. Als u een negatieve beslissing op uw asielaanvraag heeft ontvangen, betekent dit dat u geen lessen Nederlands meer mag volgen. U kunt voor meer informatie contact opnemen met uw trajectbegeleider.

Bijlage 3 Cijfers 2000 - 2003

Immigratie en Naturalisatiedienst (IND)

Tabel: Cijfers IND m.b.t. aanvraag asiel / afwijzing asiel / status

Jaar	Aanvraag asiel	Afwijzing	Status	Verwijderingen
2003	13400	12100	15760	21900
2002	18667	34474	8822	21255
2001	32579	62263	10580	16023
2000	43895	-	-	16622

Bron: www.immigratiedienst.nl

Internationale Organisatie voor Migratie (IOM)

Tabel: Cijfers IOM Nederland m.b.t. Vrijwillige Terugkeer of Hervestiging

Jaar	Totaal	Terug naar Land van Herkomst	Hervestiging
2003	3017	2905	116
2002	2196	2068	135
2001	1735	1410	346
2000	3220	2000	1220

Bron: www.iom-nederland.nl

Centraal Orgaan Opvang Asielzoekers (COA)

Tabel: Centraal Orgaan Opvang Asielzoekers – instroom / bezetting / uitstroom opvang*

Jaar	Instroom	Bezetting	Uitstroom**
2003	8529	52780	25329
2002	12916	69618	26936
2001	25273	83801	19625
2000	33634	78229	19940

Bron: http://coawebs/centraal/feiten_cijfers

* Opvang = alle asielzoekers die worden opgevangen door COA, zowel mensen in de asielzoekerscentrum als mensen die zelfstandig ergens wonen of bij familie inwonen.

**Uitstroom = alle asielzoekers die uit de opvang vertrokken, dus inclusief statushouders die in een eigen woning gingen wonen.

Bijlage 4 Fasering van Trajectbegeleiding Asielzoekers³

De methodiek Trajectbegeleiding Asielzoekers kent een aantal fases. Bij elke fase hoort een uit de algemene doelstelling voortkomend subdoel, een specifiek resultaat, een specifieke vraag en een specifiek type gesprek.

1. Werving: In deze fase wordt het wervingsgesprek gehouden waarin de trajectbegeleider de asielzoeker voor Trajectbegeleiding wint.
2. De trajectbegeleider onderzoekt de motivatie, de ambitie, de kwaliteiten, de kennis en de vaardigheden van de asielzoeker. De gegevens van iedere asielzoeker t.a.v. opleiding, werk en scholingsactiviteiten worden geautomatiseerd opgeslagen. De trajectbegeleider probeert een compleet beeld van de persoonlijke situatie van de asielzoeker te krijgen. Tevens wordt bekeken of de wensen van de asielzoeker aansluiten bij de reële mogelijkheden die er voor de asielzoeker zijn, gerelateerd aan beide sporen van het beleid.
3. Voorbereiding trajectplan: er wordt besproken welke stappen de asielzoeker wil zetten en met welk doel voor ogen, wederom gerelateerd aan beide sporen van het beleid. Vervolgens wordt begonnen met het opstellen van een trajectplan op basis van de voorafgaande fases met als doel te komen tot een concreet, haalbaar, realistisch en motiverend geheel van doelen en stappen.
4. Tijdens de uitvoering van het trajectplan stemmen de trajectbegeleider en de asielzoeker af of de gestelde doelen nog wel nagestreefd worden en of bijstelling nodig is.
5. Afronding en overdracht: het afsluitende gesprek wordt gehouden voorafgaand aan het moment dat een asielzoeker de COA-opvang verlaat. In dit gesprek wordt het traject afgerond. De overdracht van het gedeeltelijke trajectdossier wordt besproken. De bewoner kan bij een eventuele door- of uitplaatsing een selectie van de ADSIS-gegevens (het uitstroomb dossier) meenemen die weer gebruikt kunnen worden in vervolgtrajecten. Het is de eigen verantwoordelijkheid van de asielzoeker om t.z.t. het uitstroomb dossier over te dragen in vervolgtrajecten.

Ontwikkelingen in de asielprocedure beïnvloeden het trajectplan op niet van tevoren vast te leggen momenten. Zij grijpen in op het verloop van de trajectbegeleiding, aangezien onder invloed van een stap die in de asielprocedure is gezet. Telkens de mogelijkheid bestaat dat één of meerdere van de uitgezette trajecten moet worden afgesloten en bijstelling van het trajectplan moet plaatsvinden. De fase van de asielprocedure is leidend voor stappen tijdens de trajectbegeleiding.

³ COA Beleidskader Trajectbegeleiding Asielzoekers, juni 2002, p. 4

Bijlage 5 Trajectbegeleiding⁴

U heeft asiel aangevraagd in Nederland. In de periode dat u de beslissing op uw asielaanvraag afwacht, verblijft u in de opvang van het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA). Het COA vindt het belangrijk dat u een realistisch beeld heeft van uw huidige situatie en van uw toekomst na uw verblijf bij het COA. Om u voor te bereiden op de toekomst biedt het COA trajectbegeleiding aan. In deze factsheet staat wat trajectbegeleiding is en wat de trajectbegeleider voor u kan betekenen.

Vorbereiding op uw toekomst

Trajectbegeleiding is een methode om samen met u in kaart te brengen wat uw mogelijkheden zijn voor de toekomst. U krijgt trajectbegeleiding van een COA-medewerker. De tijd die u in de opvang verblijft, kunt u gebruiken als voorbereiding op uw toekomst. Afhankelijk van de beslissing op uw asielaanvraag ligt uw toekomst in Nederland of in het land van herkomst. Als uw toekomst in Nederland ligt, is het belangrijk om te weten hoe deze maatschappij functioneert en hoe u aan informatie komt. Als uw toekomst niet in Nederland ligt, is het van belang nieuwe kennis en vaardigheden te leren, die u kunt gebruiken om in een ander land een nieuw bestaan op te bouwen.

Gesprekken

De trajectbegeleider voert met u een aantal gesprekken. In deze gesprekken geeft u aan wat uw kwaliteiten zijn, welke vaardigheden u heeft en welke cursus of werk u graag wilt doen. U geeft aan welke opleiding u heeft gevolgd in het land van herkomst of welk werk u heeft gedaan. Certificaten, diploma's of getuigschriften die in uw bezit zijn, neemt u mee. Deze gegevens zet de trajectbegeleider in de computer. Deze gegevens worden vertrouwelijk behandeld. Uw trajectbegeleider helpt uw wensen en verwachtingen over scholing en werk af te stemmen op de realiteit. In samenspraak met de trajectbegeleider stelt u haalbare doelen vast en maakt u een plan.

Beslissing

U krijgt de beslissing op de asielaanvraag via uw advocaat te horen. Als uw beslissing negatief is vervallen alle activiteiten die gericht zijn op integratie. U gaat zich nu richten op terugkeer of doormigratie en leert vaardigheden die van pas komen in het land van herkomst of een ander land. Het gaat om het volgen van cursussen of het opdoen van werkervaring. Bij een positieve beslissing zijn alle activiteiten gericht op integratie in Nederland. Het gaat om Nederlandse les en cursussen die gericht zijn op uw toekomst in Nederland. Ook kunt u werkervaring opdoen. De trajectbegeleider geeft u informatie over wat u kunt doen als u een negatieve beslissing ontvangt. Ook informeert deze COA-medewerker u over de stappen die u moet zetten als u in Nederland mag blijven.

Ondersteuning

De trajectbegeleider verleent u een dienst door te helpen met het formuleren van uw doelen en uw plan. U blijft zelf verantwoordelijk voor uw eigen afspraken, inzet en beslissingen. De trajectbegeleider ondersteunt daarbij.

⁴ Factsheet voor asielzoekers m.b.t. trajectbegeleiding, COA website

Wensen

De trajectbegeleider probeert zo veel mogelijk tegemoet te komen aan uw wensen wat scholing en werkervaring betreft. Vaak zijn financiële, juridische of praktische beperkingen in het spel. De trajectbegeleider kijkt samen met u de wensen die u heeft wat leren, werken en recreëren betreft, en hoe u deze wensen kunt realiseren. De trajectbegeleider weet welke mogelijkheden er zijn op verschillende scholingsinstituten en binnen andere organisaties die zich bezighouden met kennis en vaardigheden. De trajectbegeleider kan hierover informatie geven.

Keuze

Deelname aan trajectbegeleiding is vrijwillig. U bent zelf verantwoordelijk voor uw keuzes en voor uw voorbereiding op de toekomst. U bent ook zelf verantwoordelijk voor een tolk als u geen Nederlands, Engels of Duits spreekt. Vragen U kunt bij uw trajectbegeleider terecht met vragen over werk, onderwijs, activiteiten, vrijwilligerswerk, cursussen en sociale contacten. U kunt niet bij uw trajectbegeleider terecht met vragen over overplaatsing, medische problemen, ZZA en scholing voor kinderen onder 18 jaar. Voor deze vragen moet u bij de informatiebalie zijn.

Bijlage 6 Verslag Interviews Trajectbegeleiders COA BC Haaglanden

TK= terugkeer

TB=trajectbegeleider / trajectbegeleiding

Denkproces Terugkeer in Terugkeergesprekken

1	Tb'er legt de nadruk op het bezit en verkrijgen van de juiste documenten, geven van voorlichting, als iemand onbekend is, vraagt hoe denkt over terugkeer, als bekende is voert sec terugkeer gesprek in andere gesprekken komt terugkeer ruimer aan bod, vooral activering, voelt weinig invloed op het denkproces over terugkeer.
2	Dit gesprek is vrij concreet als onbekende. Je weet nooit in welke situatie mensen werkelijk zitten, dus voorzichtig zijn. Peilt naar zelfde situatie landgenoten, praten erover, wie ging terug, wie is illegaal, is asielzoeker bekend met de gevolgen. Dus: maak gebruik van netwerk terugkeerders voor info of daadwerkelijke terugkeer
3	Doorverwijzen en activeren erg belangrijk. Probeert bewust te maken van terugkeer, legt eigen neutrale rol uit, vraagt naar situatie in land van herkomst, maakt duidelijk dat dit eigen beslissing is, legt realiteit uit: laatste beslissing is niet te veranderen, dus wat dan: info en advies, maar ook behoefte aan meeleven. Ook realiteit: Nederland is ook geen paradijs. Leg eerst basis van vertrouwen / luister / maak rol duidelijk: dus geen invloed op procedure en dus geen verborgen agenda.
4	Een goede voorbereiding is belangrijk. Brengt boodschap en is concreet. Boodschap is: denk na over terugkeer. Kent u IOM? Als vragen heeft, contact opnemen met advocaat. Tb'er voelt dat mensen hun verantwoordelijkheid voelen, nemen. Ze weten meer omdat ze al lang in de procedure zijn. Tb'er checkt dit wel, door te vragen wat mensen al gedaan hebben. Brengt de realiteit: dit is het politieke beleid, dus.....Probeert bewust te maken met vragen: informatie via landgenoten. Ook checkt hoe mensen weer naar huis gaan.
5	Vertelt doel van gesprek, eigen rol: info, geen besluitnemer, gevolgen beslissing. Wil persoon niet met lege handen naar huis laten gaan, maar een stap verder helpen, bijv. door info over instanties. Belangrijk is overbrengen realiteit en activeren. Vraagt hoe persoon dit gaat aanpakken. Heeft niet zozeer over vertrek zelf, wel over gevolgen van illegaal zijn. Meeleven is belangrijk.
6	Bij de introductie laat tb'er de persoon tot rust komen door te vragen hoe het gaat. Ziet twee soorten asielzoekers: de persoon die in de verdediging binnenkomt en het machteloze slachtoffer. Door toe te lichten hoe het gaat, kunnen ze hun gevoel onder woorden brengen. Vraagt naar de dagbesteding om te kijken naar de gevolgen van de procedure en laat zo zien dat de asielzoeker serieus genomen wordt. Ook als iemand dan al zegt geen nt2 te volgen, hoeft hier niet al te diep op in te gaan. Checkt of mensen op de hoogte zijn van de procedure en waar ze staan. Gesprekken met gezinnen extra moeilijk, vooral als kinderen met elkaar Nederlands praten. Probeert de boodschap realistisch over te brengen: zoals je weet negatieve beslissing, COA heeft opdracht via de IND dat alles wordt stopgezet. Legt een nadruk op het stopzetten van de verzekering en de gevolgen daarvan. Vraagt: wat ga je doen? Geeft info over IOM. Vindt het moeilijk terugkeer bespreekbaar te maken, ook door eigen verleden als vluchteling. Heeft het gevoel dat als mensen zeggen dat ze "niet weten" wat ze moeten gaan doen, ze dit vaak wel weten. Checkt of ze familie, vrienden hebben waar ze terecht kunnen. Vaak

	zeggen ze “nee”, omdat dit hun kans op onafhankelijk onderdak beïnvloedt.
7	Zie TB, want terugkeer is hier onderdeel van, behalve dat het officiële tk gesprek een formeler karakter heeft.
8	Introgesprek over hoe het gaat en wat er bekend is over de procedure. Begrepen waarom uitgenodigd? Begrepen welke gevolgen de beslissing. Rol tb: uitleg gevolgen voor de opvang. Legt eigen rol uit en wat de beslissing precies betekent. Asielzoekers hebben vaak veel hoop op status en willen niet over terugkeer praten. Tb’er benoemt dat het niet leuk is om over te praten, maar wel de realiteit. Nu is er tijd voor actie, straks niet meer. Soms wordt een vraag teruggelegd bij tb’er: ik weet niet wat ik moet doen, wat vindt u dat ik moet doen. Tb’er vraagt door als: kan niet terug. Legt uit dat de realiteit toch terugkeer is of de illegaliteit. Legt gevolgen van die keuzen uit. Tb’er vindt het moeilijk met weerstand om te gaan en haakt dan snel af. Terugkeer komt altijd ter sprake, ook bij tb. Checkt hoe het na boodschap met asielzoeker gaat: hoe voelt u zich, wat denkt u, bent u boos. Wat gaat u doen? Vraagt altijd of er nog vragen zijn. Bij afscheid wenst tb’er veel wijsheid en succes.
9	Soms zijn asielzoekers niet in staat of er nog niet aan toe om na te denken over terugkeer. Als dit eindelijk wel zo is, kan het soms te laat zijn. Als cliënt in de ontkenningsfase zit, is een goede afweging niet mogelijk. Mensen met hoop, zijn vaak actiever betrokken bij de procedure. Bij aanvang checkt tb’er of cliënt weet waarover het gesprek gaat. Als de procedure niet duidelijk lijkt, tekent tb’er de situatie met de keuzes / gevolgen in de procedure. Visualisatie helpt bij het begrijpelijk maken. Soms begrijpt men het rationeel, maar wil men er emotioneel nog niet aan. Tb’er maakt rol van COA duidelijk. Voordat de formele punten besproken worden, bespreekt tb’er de gevolgen van de beslissing. Ook dat tb’er weinig over de gevolgen van terugkeer voor betreffende persoon weet, maar wellicht contact zoeken met mensen uit land van herkomst om te checken hoe het daar nu is. Bespreekt gevolgen illegaliteit: heeft geen toekomst (over jaar nog steeds illegaal) en de constante angst om te worden opgepakt). Tb’er legt keuze wel bij cliënt. Checkt of gevolgen begrijpt en geeft info over IOM, bureau Maatwerk en VWN. Dit laatste altijd en ook de advocaat. Activeren is belangrijk. Als tb’er uit de rol van COA stapt, meldt dit. Bijvoorbeeld als denkt dat rare zaken in dossier staan, legt uit geen jurist, maar check dit bij advocaat. Ook als dieper op illegaliteit in gaat. Motiveert alles eruit te halen wat er in zit. Het maakt voor tb’er niet uit of het verhaal waar of niet waar is, tenzij dit een probleem kan opleveren in de toekomst, dan stipt tb’er dit aan. Actie: want de tijd loopt door!
10	Uitgangspunt zowel bij tb als tk is altijd de procedure. Alle problemen die asielzoekers tegenkomen, zijn gerelateerd aan terugkeer. Dus altijd komt de procedure ter sprake. Zo kan de tb’er inschatten hoe de asielzoeker hiermee bezig, actief of passief. Als mensen veel hoop hebben, vraagt tb’er: hoe weet je dat je status krijgt? Vaak is dit in gevallen dat familie of een partner een status heeft. Tb’er vraagt: wat heb je tot nu toe gedaan. Wil geen pijn doen, maar anders ben ik niet eerlijk, je moet plan maken voor de toekomst, je positie verbeteren, als dat kan. De realiteit is belangrijk. Ook nadruk op de eigen verantwoordelijkheid. Soms een behoefte te gaan redden, maar is zich hiervan bewust. Maakt vervolgafspraken om te checken of mensen actie hebben ondernomen. Checkt bij begin tk-gesprek of cliënt Nederlands spreekt en wat voor tolk erbij is. Als deze te betrokken is, liever niet erbij. Wil zelf regie in handen houden. Vraagt: weet waarvoor gekomen? Als nee: waarom dit niet uitgezocht nav de

	uitnodiging. Schenkt koffie / thee. Begint met: dit is slecht nieuws gesprek en vertelt situatie. Daarna: wat nu? Wat kunt u nog doen, wat denkt u hiervan. Tb'er is confronterend en duidelijk. Herhaalt veel, omdat snel praat en alles wel duidelijk moet zijn. Vraagt ook om reactie als het niet duidelijk is. Stelt zo veel mogelijk open vragen. Is prikkelend, confronterend, maakt duidelijk dat de "tijd op is". De realiteit. Soms heeft dit positief effect, andere keren minder. Het komt niet door, men blijft ontkennen. De houding van de tb'er is belangrijk, moet eerlijk zijn en regie in handen houden. Invloed op de kwaliteit van de gesprekken heeft de onduidelijkheid vanuit COA. Met name de zienswijze gesprekken. Verder gebeurt er niks met feedback naar boven toe, alles wordt opgelegd. Tb'er heeft te weinig juridische kennis om sterk te staan bij mogelijk vreemde juridische zaken.
11	Terugkeergesprekken zijn ook tb, zie verder tb.
12	Bij einde gesprekken komt ter sprake wat van belang is, concreet: einde opvang, einde rit, de huidige politieke situatie. Als iemand naar school gaat: houden contact en probeer dat zo lang mogelijk vol te houden. Tb'er vraagt: wat ga je doen, maar als het duidelijk is dat persoon niet terug keert, gaat hier niet op in. Laat de realiteit zien. Asielzoekers willen vaak niet concretiseren, ook niet als tb'er de realiteit erbij haalt en de consequenties benoemt. Als duidelijk is dat mensen humaan terug kunnen (bv. Kosovo) heeft tb'er eenmalig gezin uitgenodigd om hierover te praten. Met tolk erbij. Dit was een goede ervaring. Sommige landen zijn gewoon onveilig (bv. Iran), dus dan dringt de tb'er niet aan op verder gesprek over terugkeer. Laat begrip voor angst zien. Als procedure / situatie onduidelijk, stopt gesprek en zoekt eerst uit of het klopt. Tb'er maakt soms afspraak met vluchtelingenwerk, als persoon wellicht geen actie zou ondernemen, dit geeft net een zetje om wel te gaan. Activeert tot het zetten van stappen, als persoon dit zelf kan.
13	TK=TB
14	Vooraf bij tb geeft tb' er aandacht aan realiteit. Bij tk gaat het om de boodschap en de feiten. Rapportage waar iemand is, is belangrijk.

Denkproces terugkeer in trajectgesprekken.

1	Brengt tk ter sprake aan het einde van het tb-gesprek als werving, dan is er al vertrouwen ontstaan, noteert redenen van niet tk, verwijst door, vraagt wat doe je als, activeert, naar advocaat Vindt het moeilijker als het gezinnen met kinderen betreft.
3	Hangt van persoon af hoe tk aan bod komt. Bijvoorbeeld als door praten over opleidingen, de procedure betrokken wordt: zoek opleiding die gebruikt kan worden na terugkeer. Maakt bewust van feit dat terugkeer morgen al aan de orde kan zijn of pas over 2 jaar, Info en advies belangrijk, komt niet ieder gesprek op terug, maar als goed moment is.
4	Hangt van persoon af. Eerst bespreekt zakelijke, hoe zit de persoon in de procedure, ziet deze de realiteit en kijkt naar terugkeer. Rapporteert alleen als er specifieke zaken zijn. Het binden van een opleiding en terugkeer werkt niet. Het komt niet door. Pas als niks anders meer mogelijk wordt tk bespreekbaar.
5	Bij tb heb je meer ingang om te praten over terugkeer, is natuurlijker, minder weerstand dan bij tk gesprek. Het doel dat mensen hebben is hier te blijven, tb'er stelt dit ter discussie en brengt terugkeer in meer gesprekken ter sprake. In werving: samen toekomst bekijken, dus ook als negatieve beslissing. In voortgang ook meer over de

	toekomst. Veel mensen hebben erg veel hoop, dit is moeilijk te doorbreken. Zonder hoop voelt het als geen toekomst ebben. Doel is mensen te ondersteunen en niet af te breken, mensen klampen zich vast aan hoop. Men krijgt niet door tb een ander beeld. Sommige mensen zijn blij te praten over hun angsten, doen dit niet met familie. TB'er vraagt wat die angst betekent in het leven. TB'er begint daar waar persoon is, maar niet in staat om ander beeld tk over te brengen. Meebuigen is belangrijk. Het is zelf moeilijk voor te stellen wat mensen meemaken of in de toekomst bij terugkeer zien.
6	Door te praten over hoe de procedure er voor staat, wil de asielzoeker indirect confronteren. Zijn er ontwikkelingen. Zet zaken tegen elkaar af, wat als positief wat als negatief. Mensen realiseren zich niet dat de kans op een negatief zo groot is. De ander moet keuzes maken, dat kan je zelf niet doen. Moeilijk omgaan met dilemma's.
7	De procedure komt altijd ter sprake tijdens tb. Het gaat dan om het bewustmaken van de realiteit middels voorlichting, begeleiding en ondersteuning. Maakt duidelijk dat tb'er niet beslist. Activeert mensen tot het zetten van stappen: contact met advocaat, de beschikking ontvangen en ook begrepen. Begrijpt de asielzoeker de gevolgen? Probeert te confronteren met de realiteit. Vraagt: heeft u nagedacht over wat u doet als u geen status krijgt? Mensen willen vaak niet nadenken, blijven hopen op een status. Maakt duidelijk dat kans op negatief erg groot is. Houdt spiegel voor: hoe pakt u dat dan aan als u illegaal wordt, welke problemen komt u tegen. Zet terugkeer naar land van herkomst hier tegen af. Als er weerstand is, benoemt dit. Ik zie dat u moeite heeft met... Dit laat zien dat tb'er begrip heeft. In een volgend gesprek wellicht meer ruimte om dit ter sprake te brengen. Houdt richting gesprek zelf zo veel mogelijk in de hand. Vindt het soms lastig dat de juridische kant niet helder is. Zou hierover meer moeten weten, want ziet dan ook of zaken wel of echt niet kloppen. Belangrijke taak is het activeren, met name mensen in het hier en nu te zetten. Dus: niet alleen denken over later (als ze een status hopen te hebben), maar nu de acties ondernemen die nodig zijn, maar ook aan ontwikkeling te werken.
8	TK komt vaak ter sprake, maar niet als iemand zeer regelmatig komt. Via vragen als: hoe is het met de gezondheid, hoe slaapt u (meestal slecht en dan komt het waarom) Hoe staat u in de procedure, contact met advocaat, wat wilt u, wat kunt u, wat heeft u tot nu toe gedaan. Als mensen boos worden of verdrietig, legt tb'er uit dat het geen plagen is, maar de realiteit. Ze kijken naar wat nog wel kan: school. Rapportage is belangrijk, zodat de volgende keer weet wat is besproken.
9	Bij de werving komt terugkeer / procedure terloops aan bod. Wil dat asielzoeker zich weer mens kan voelen, structuur in leven kan brengen, naar iets toe kan werken in eigen voordeel. Pas dan ruimte voor gesprek over andere zaken. In het traject vraag tb'er wel naar procedure, maar legt hier geen nadruk op. Activeert relatie met de advocaat. De vertrouwensband is erg belangrijk, zodat cliënt zelf gaat komen met problemen en vragen. Tb'er adviseert zoveel mogelijk bewijzen naar advocaat. Dit kan jij doen. Bewustmaken van terugkeer moet functioneel zijn. Tb'er prikkelt wel, maar nadruk blijft dat cliënt zich mens kan blijven voelen en niet gepusht wordt. Wil zich meer de methodiek eigen maken om mensen te helpen bij bewustwording, het weer kunnen nemen van eigen verantwoordelijkheid.
10	Het trajectplan krijgt vorm vanuit de situatie in de procedure: wat wil cliënt, wat is er mogelijk. Als het niet (meer) kan, dan zoekt tb'er alternatieven die wel haalbaar zijn. Als iemand uitgeprocedeerd begint deze geen mbo meer. Ook in tb procedure altijd

	belangrijk onderwerp. Bij een gezin vraagt tb'er hoe terugkeer aan bod komt, of de kinderen hiermee belast worden. Bij alleenstaande de vraag hoe verder als je negatief krijgt. Welke opties heb je? Wat heb je gedaan, wat is bekend. Activeert tot uitzoeken van de opties. Concretiseert de redenen om niet terug te gaan en biedt info over IOM, bureau Maatwerk en Vluchtelingenwerk. Als mensen bewust kiezen voor passiviteit is het minder moeilijk voor tb'er, dan als mensen door psychische omstandigheden de weg kwijt zijn. Probeert bewust gesprekstechnieken toe te passen om door te dringen.
11	Doel van de gesprekken is een aanzet te geven om na te denken over de toekomst. Welke stappen kan iemand zelf zetten. Dit is een eigen proces, waarin iemand zijn eigen beslissingen neemt. Bij terugkeer moet het toekomstbeeld bijgesteld worden. Iemand moet het heft in eigen handen nemen. Een stappenplan maken. Hier is hulp en aansporing bij nodig. Hoe kan dat? Door het stellen van vragen: wat wil bereiken, wat heb je nodig. Roep niet als tb'er dat iemand wel terug kan, maar vraag naar reden, waarom kan je niet terug. Wat zijn de feiten, hoe weet je dat? Stel dus open vragen. Het is een proces van bewustwording, dit lukt niet in 1 uurtje, maar kom steeds terug op het onderwerp. Belangrijke randvoorwaarden zijn dat de asielzoeker een gevoel van veiligheid heeft bij tb'er en een vertrouwensband heeft. Zorg voor open eind bij gesprek, zodat in volgend gesprek hierop terug kan komen. Geef opdracht me om iets uit te zoeken of over na te denken. Laat bijv. info halen bij mensen teruggekeerd zijn. TB'er is geen maatschappelijk werker, maar gebruikt wel gesprekstechnieken, want het gaat om het op gang brengen van een proces. Benoem bij het praten over opleidingen ook de mogelijke terugkeer. Bij weerstand hierover te praten, ga er niet tegenin, zoek uit wat onder de weerstand ligt en ga hierop door. Vul niet zelf in voor de cliënt, iedere cliënt zit in een andere situatie en heeft verschillende redenen om niet terug te willen keren. Als cliënt de illegaliteit in wil, vragen of weet wat de consequenties zijn, met name als er kinderen zijn en activeer tot verzamelen van info over illegaliteit. Uitgangspunt tb: dat asielzoekers zelfbewust hun eigen keuzen maken.
12	Brengt altijd de procedure ter sprake (99%). Vaak wel moeilijk, want mensen willen hier niet over praten, met name de gevolgen van een negatief. Tb'er wijst op consequenties, maar terugkeer is vaak geen optie. Tb'er ziet hier geen proces in, omdat cliënten te weinig zien. Het lukt beter als mensen echt iedere 3 maanden komen. Laat de realiteit zien: je kan niet wachten, je moet stappen zetten. Na een inleiding vraagt naar procedure en of er nagedacht is over de gevolgen. Zegt: je mag hier niet blijven, je kan hier niet blijven. Mensen blijven hangen in dat ze niet terugkunnen. Tb'er concretiseert de gevolgen van deze keuze. Tb'er denkt dat het wellicht beter is dit denkproces bij de ander leggen. Denkt dat teveel zelf met zaken komt. Vraagt zich af hoe uit het welles/nietes te komen. Wil actiever activeren. Meldt gesprek over terugkeer niet in rapportage.
13	Juridische procedure is ook tb. Houdt spiegel voor in gesprek. Hoe zie je toekomst? Educatie is ondersteuning. Hoe sta je in procedure? Leest beschikkingen om kans op status of negatief realistische in te schatten, dus ook of iemand wel/niet terug kan. Weet door lezen uitgangspunten belemmeringen van asielzoeker. Bij trauma's doorverwijzen naar maatschappelijk werk of Parnassia. De asielzoeker geeft dit zelf aan. Waarom niet terug? Trauma, politieke situatie, geen huis. Als gelooft, (door mensenkennis en kennis van situatie in landen) dan kijken wat kan er nog wel? Bv. bewijzen voor nieuwe procedure. Als niet gelooft (incidenteel), dan zelf uitzoeken, blijft open staan, maar is

	eigen verantwoordelijkheid. Als cliënt in psychische nood, niet te diep op terugkeer ingaan, dit ontnemt kracht en kijkt toch niet realistisch. Geef steun. Tb'er zet alles op een rijtje: wat is de situatie / realiteit. Als dit is doorgedrongen, als realiteit erkend wordt, pas dan kijken naar wat nodig is en activering. TB is maatwerk, heel persoonlijk. Niets forceren, soms zeggen mensen zelf dat het genoeg is. Ziet mensen in begin veel, en later minder. Door begin ontstaat band. Soms ook telefonisch. Als mensen zelf actief en bewust bezig, wordt begeleiding minder intensief. Tb'er geeft niet zomaar op bij weerstand. Gaat volgende gesprek weer op in. Begint gesprek luchtig, wat later op procedure en rest naar aanleiding van situatie. Als illegaliteit ter sprake komt, dan "ja, is mogelijk, maar geen optie voor het leven". Voor gezinnen moeilijker dan alleenstaanden. Vraagt eerst zelf idee over illegaliteit, kennen ze illegalen en hun leven? Als niet invullen, vult tb'er zelf in, benoemt de moeilijke kanten. Tb'er bekijkt alle mogelijkheden. Projecten mislukken vaak, bieden niet echt veel, dus soms lastig doorverwijzen. Als dit beter geregeld zou zijn, zouden meer mensen terugkeren.
14	Tb'er brengt boodschap zo somber mogelijk. Legt systeem uit en laat zien dat kans op status bijna nihil is. Je kan niet blijven, dus doe wat met jouw leven en doe iets positiefs. Wat kan je nog wel? Doormigratie, illegaliteit (benoemt consequenties) en terugkeer. Neem heft in eigen handen, zolang je gezond bent. Na eerste boosheid komt kracht boven om toch te vechten: actief in procedure. Soms heeft tb'er gevoel dat te ver gaat, maar let op verbale en non-verbale signalen en benoemt deze. Tb'er zegt: thuis in je eigen land zit je toch ook niet de hele dag thuis te niksen, wat wil je? Dit is een proces, na aantal keer wordt men actiever. Als iemand psychische problemen heeft en bij Parnassia loopt, waarschuwt dat stempel "gek" krijgt, zegt: we praten nu toch normaal. Als een gesprek heftig is, gaat tb'er soms even weg om af te koelen, daarna op andere manier verder zodat cliënt wel goed de deur uit gaat. Tb'er probeert denkproces op gang te krijgen, mensen aan het denken te zetten over de situatie. Dit is moeilijk, want mensen willen niet denken, daarom confronteren met realiteit. Het advies is: kom in actie. Tb'er vindt omgaan met weerstand moeilijk, is teveel betrokken en kan dan vastlopen, geeft dus liever advies dan in te gaan op weerstand. Opdracht van de baas is het bieden van duidelijkheid. Soms worden cliënten boos op tb'er, daar is begrip voor, tb'er zegt: ik bedoel het goed, dit is de waarheid. Tb'er luistert en laat uitpraten. Geeft grenzen aan, als zelf fout geeft ander gelijk. Ziet wat in "tough love". Tb' er voelt zich kwetsbaar, mensen in een zwakke positie kunnen je een hak zetten, bijv. als je een fout maakt. Vindt dat confrontatie het beste werkt in een onzekere situatie, hoop geven werkt niet, want de kans is erg groot op een negatieve beslissing. In de loop van het proces geeft tb'er meer ruimte: hoe ver ben je, hoe gaat het, wat heb je gedaan. Tb'er checkt, controleert acties, maar spreekt niet aan op ontbreken van actie, benoemt dat jammer is dat persoon niks doet. Wil in gesprek gelijkwaardig zijn.

Adviezen en Tips voor Begeleiden Denkproces over Terugkeer

1	Heeft behoefte aan goede informatie om te geven. Het gaat dan om info die uit de computer te halen is over landen. Is blij met de info over Bureau Maatwerk. Ziet tk als onderwerp binnen tb, dit is natuurlijker, mensen komen niet op speciaal gesprek alleen over terugkeer als het niet vanwege een beslissing is. Het is belangrijk mensen bewust te maken van terugkeer, dit houdt meer werk voor ons in, maar is wel beter voor de bewoner. Maak lijstje met voordelen / nadelen hier blijven en terug /
---	--

	visualiseren Heeft op moment geen instrumenten om tk beter te doen, dus mensen blijven hangen. Activeert wel, maar motiveert niet van binnenuit. Weet niet hoe dit anders zou kunnen, zou wat meer gesprekstechnieken willen leren.
3	Behandel de ander zoals je zelf behandeld wil worden, met respect. Belangrijk: goede info, realiteit, politiek en eigen rol. Moeilijk: taalbarrière brengen slecht nieuws en duidelijk de boodschap brengen, niet omheen draaien. Verbeteren gesprekstechnieken is altijd handig.
4	Na de training van Movimento was vooral het proces van tb duidelijk, maar niet zozeer de techniek. Advies om mensen als individu te benaderen, anders blijf je hangen in je eigen ervaring en vooroordelen, dus altijd doorvragen, iedere situatie is weer anders. Benadruk de eigen kracht / empowerment: hoe deed je dat in eigen land.
5	Belangrijk te weten dat keten een rechtvaardig proces biedt. Begeleiding in het land van herkomst zou helpen. Een training omgaan met weerstand / of training houden terugkeergesprekken zou goed zijn. Samenwerken met wonen en medische opvang om labiele mensen beter op te vangen en voorbereid te zijn op hun reactie bij terugkeergesprek. Je moet niet bovenop de terugkeer zitten, je hebt een vertrouwensrelatie. Bekrachten kan soms belangrijk zijn, niet iedereen heeft dit nodig.
6	Zou graag de mogelijkheid hebben om afspraken voor mensen te maken bij het IOM. Wil meer training in gesprekstechniek / omgaan met weerstand / brengen van slecht nieuws. Ook behoefte aan meer intervisie en casusbespreking, om ook de methodieken te verbeteren. Rapportage zou beter kunnen. Ook behoefte aan cursus Frans of Engels, om ook gesprekken in die taal beter te kunnen voeren. Wil beëindigingsgesprekken graag samen doen, zodat bij een boze cliënt de ander als afleider kan fungeren. Ook als je zelf te geïrriteerd bent, kan een ander inspringen. De infobalie kan al een inschatting maken van de mate van boosheid en adviseren iemand mee te nemen.
7	Belangrijke tip om mensen terug te zetten in het hier & nu: wat kunnen ze nu doen aan de procedure en aan ontwikkelingen. Laat mensen niet hangen in onmogelijkheden, maar laat ze nadenken over de mogelijkheden. Bevestig dat er soms niet veel mogelijkheden zijn. Ook voor de ontwikkeling nadenken over: wat wil ik, en wat heb ik hiervoor nodig. Daarnaast nodig te wijzen op eigen verantwoordelijk. Nodig om open vragen te stellen. Maak eigen rol goed duidelijk. Geloof in emanciperen van asielzoekers waarin ze weer leren hun eigen verantwoordelijkheid weer op te nemen en zelf het heft weer in handen nemen. COA zegt: asielzoekers hebben eigen verantwoordelijkheid, maar niet iedereen kan die nog nemen. TB'er kan dit teruggeven, niet door aan het handje te nemen, maar door zelf te leren doen en denken.
8	Het is belangrijk om de vragen bij de bewoner te leggen, en niet altijd zelf met de antwoorden te komen. Nodig om door te vragen waarom mensen niet terugkeren. Ook bij het bespreken van opleidingen, dient terugkeer een onderwerp te zijn, ipv de tegenstelling integratie of terugkeer. Het is nodig te concretiseren / benoemen. Stap ook over eigen weerstand heen om het over terugkeer te hebben. Door overleg met collega's, bv. casusbespreking, kunnen ideeën en methodiek besproken worden.
9	Als VWN professioneler zou worden (minder hele jonge stagiaires), zou deze organisatie beter een taak kunnen vervullen in trajectbegeleiding. Tb'er bij coa zitten toch met een moeilijke opbouw van de vertrouwensband omdat er loyaliteit moet zijn richting ketenpartners en de rol in het beëindigen van opvang. Vooral als straks coa een organisatie met een nadruk op "vertrek" wordt, zal het moeilijker zijn. Een ander idee is

	het ontwikkelen van een video met daarop een terugkeer gesprek. Deze draaien bij de entree diensten of tijdens de perspectief training om te visualiseren wat een terugkeergesprek inhoud en het een realistisch toekomstbeeld kan zijn. tijdens een training perspectief kan dit besproken worden. Randvoorwaarden vanuit COA moeten duidelijk zijn. De nadruk op tb is hierdoor bij tb'er sterk verminderd. Er is teveel onrust bij COA. Hoe kan je de eigen verantwoordelijkheid goed overbrengen. Welke gesprekstechnieken bestaan hiervoor. Hoe kan je meer confronteren met de realistische situatie: wat ga jij nu doen, wat kan je nog doen, welke mogelijkheden zijn er nog. Dit continue doen bij gesprekken. Het kost tijd om dit over te brengen bij cliënt. Deze maakt een proces door. Om deze rol goed te vervullen is een goede vertrouwensband nodig en een grote dosis bevlogenheid en betrokkenheid van de tb'er. Let ook op professionele afstand, met name bij terugkeer als onderwerp. Soms vindt tb'er zeer terecht dat iemand niet terugkeert, dit doet extra veel met tb'er als de opvang stopgezet wordt.
10	Altijd rode draad blijven zien in alle gesprekken: de procedure is het centrale punt, en de mogelijke terugkeer die hieraan vastzit. Alle problemen hieraan gerelateerd. Geef kleine opdrachjes en maakt afspraken binnen tb. Blijf bij asielzoeker, werk vanuit de situatie / fase waar de cliënt is. Volg je intuïtie.
11	Zie tb
12	Probeer de asielzoeker te laten concretiseren, zodat zelf gaat nadenken en de situatie in beeld brengt, zodat zelf achter de realiteit komt. Maak het bespreekbaar. Het is belangrijk informatie te hebben over humane terugkeermogelijkheden en de werkelijke situatie in het land. Empowerment is heel belangrijk: tb'ers moeten kennis hebben van de theorie. Ook belangrijk te leren hoe goed met weerstand om te gaan.
13	Alles is maatwerk. Uitgangspunt is asielzoeker zelf. Luister goed. Neem serieus. Bespreek iedere belemmering. Visualiseer. Als bij einde gesprek niet op alles antwoord: maken nieuwe afspraak en ieder zoekt informatie. Tb'er zoekt de lastig te vinden info. Probeert verantwoordelijkheid en actie in evenwicht te houden. Soms geeft iemand kracht als tb'er even iets regelt. Ondersteun. Doe nooit een probleem af alsof het geen probleem is.
14	Het is belangrijk dat tb'er dezelfde aanpak hebben, omdat lotgenoten veel van elkaar horen, het is lastig als ze zien dat er verschil is. (bv. de toegankelijkheid van tb'er voor spontane niet geplande gesprekken) Duidelijkheid is noodzakelijk. Wees attent: neem de ander serieus, behandel als mens, verwacht wederzijds.

Bijlage 7 Inventarisatie Antwoorden Interviews Trajectbegeleiders

Cijfers zijn weergegeven in absolute aantallen.

Hoe is het nu?

	Terugkeer	Traject
Basisbenodigdheden		
Voorzichtig	1	1
Toont meeleven / begrip	3	2
Vertrouwensband	1	3
Ondersteunen (dus niet afbreken)	0	4
Eerst opbouw asielzoeker, dan komt realiteit wel	0	2
Wees daar waar asielzoeker is in zijn denkproces	0	4
Eerlijk zijn	1	1
Voorlichting / Advies		
Voorlichting / advies	3	4
Doorverwijzen IOM, Vluchtelingenwerk, Advocaat, bur. Maatwerk	1	3
Bespreken gevolgen / consequenties illegaliteit	3	5
Uitleg doel van het gesprek	2	1
Vragen		
Wat ga je doen als je een negatief krijgt / uitgeprocedeerd bent?	5	6
Wat heb je al gedaan?	2	2
Hoe ga je nu naar huis? (gevoel, boos, geschrokken)	2	1
Hoe gaat het? (toelichten gevoel begin van terugkeergesprek)	2	0
Ben je bekend met je situatie in de procedure? Waar je staat?	2	6
Methodiek / Gesprekstechniek		
Bewustmaken realiteit van terugkeer	9	12
Bewustmaken realiteit van negatieve beslissing	9	7
Activering / Motiveren	9	8
Concretiseren	4	4
Bewustmaken dat keuze eigen verantwoordelijkheid is	3	5
Luister	1	1
Doorvragen / terugleggen vragen	1	2
Confronterend / prikkelend	1	2
Meebuigen	0	4
Spiegelt: wat doe je als.....en dan.....	0	3
Open vragen stellen	1	2
Bewustmaken NU actie / straks kan het niet meer / hier & nu	2	3

	Terugkeer	Traject
Situatie		
Uitleg neutrale rol tb'er / COA	4	1
Omgaan met weerstand is moeilijk	1	2
Gaat niet in op weerstand	1	1
Zegt: ik wil je geen pijn doen/ ik vind het niet leuk dit te zeggen	2	2
Zet illegaal vs terugkeer naast elkaar	0	4
Wil regie van gesprek in handen houden	1	1
Verschil tussen bewust passief / iemand met psychische problemen	0	3
Voelt erg grote betrokkenheid / is moeilijk	1	3
Diverse		
Sec terugkeergesprek als bekende	2	0
Checkt netwerk asielzoeker (na terugkeer, illegaliteit etc)	3	0
TB = TK	4	3
Stopt gesprek bij onduidelijkheid in procedure	3	1
Tb helpt niet bij denkproces over terugkeer	0	3
Rapportage belangrijk voor begeleiding proces	1	2
Gebruikt gesprekstechniek bewust	0	3

Eenmaal genoemd zijn bij terugkeergesprekken:

Nadruk bezit / verkrijgen documenten, goede voorbereiding van gesprekken belangrijk, nadruk op stopzetten verzekering als uitgeprocedeerd, vragen naar dagbesteding voordat procedure ter sprake komt, vragen naar reden van hoop op status, belangrijk veel te herhalen, verzoek om het te zeggen als asielzoeker het niet begrijpt, het helpt bij de trajectbegeleiding als mensen humaan terugkunnen.

Eenmaal genoemd zijn bij trajectgesprekken:

Terugkeer is pas bespreekbaar bij allerlaatste gesprek, bespreken van terugkeer tijdens trajectgesprek is natuurlijker, waardoor minder weerstand, het hebben van veel hoop maakt terugkeer moeilijk bespreekbaar, vraagt indirect naar situatie door vragen over gezondheid en slaap, vraagt hoe met situatie binnen het gezin wordt omgegaan mbt kinderen, benoemt dat trajectbegeleiding maatwerk is.

Hoe zou het kunnen / moeten?

Randvoorwaarden	Abs.
Betrouwbare landeninformatie	1
Informatie Bureau Maatwerk	1
Training gesprekstechnieken	4
Begeleiding in land van herkomst	1
Training omgaan met weerstand	4
Training voeren terugkeergesprekken	3
Samenwerking wonen / mo mbt labiele mensen	1
Casusbespreking / intervisie	2

Vervolg Randvoorwaarden	
Informatie over humane terugkeer	1
Cursus Engels of Frans	1
Terugkeergesprekken met collega voeren	1
Infobalie maakt inschatting van mate agressie	1
Methodiek / Gesprekstechniek	Abs.
Maak lijstje voordelen / nadelen keuze	1
Visualiseer situatie	2
Geef opdrachten, maak afspraken volgende keer	2
Activeer	2
Motiveer van binnenuit	1
Leg vraag bij asielzoeker, niet zelf antwoorden	1
Laat asielzoeker zelf concretiseren	2
Doorvragen	2
Empowerment	3
Luister goed	1
Bespreek iedere belemmering	1
Ondersteun	1
Zet asielzoeker in het hier & nu / realiteit	1
Emancipeer asielzoeker / heft in eigen handen	1
Basisbenodigdheden	
Wees duidelijk / realiteit	2
Bouw vertrouwensrelatie op	2
Geef respect	2
Maak eigen rol duidelijk	2
Benader ander als individu, lever maatwerk	2
Rapportage	1
Neem probleem serieus	1
Vragen	
Hoe ging u met moeilijke situaties om in eigen land?	1
Denk na over mogelijkheden	1
Diverse	
Leg verantwoordelijkheid terug bij asielzoeker	3
Presenteer video terugkeergesprek bij entrée	1

Bijlage 8 Omgaan met Weerstand

Weerstand bij AMA's⁵

Als medewerker ben je niet degene die (als eerste) het slechte nieuws brengt. De ama heeft deze informatie al gehad van zijn advocaat. Toch zullen de gesprekken die met de ama's gevoerd gaan worden in veel gevallen confronterend zijn. De ama heeft de feitelijke informatie al eerder gehoord, maar heeft deze feiten in veel gevallen nog niet geaccepteerd! Zoals al eerder gezegd, is weerstand verzet tegen een boodschap die men niet wil horen.

De ama kan verschillende vormen van weerstand laten zien:

Agressie: ama uit dreigende woorden, slaat met vuist op tafel, wijst met beschuldigende vinger, speelt met een mes etc.

Stilte: ama reageert niet of nauwelijks op vragen die medewerker stelt.

Slachtofferrol: ama doet zielig & hulpeloos.

Geef me meer details: ama blijft vragen naar steeds meer informatie. Hoeveel informatie je ook geeft, het is nooit genoeg.

Onmogelijkheid: ama blijft er op hameren dat het onmogelijk is om terug te keren want de situatie in het land van herkomst is te gevaarlijk etc. Werpt zich op als deskundige en blijft uitleg geven over waarom terug gaan echt geen optie is.

Schuld bij jou neerleggen: "Als ik straks terug moet, en doodga, is het jouw schuld!" of "Het is jouw schuld als ik straks iemand neersteek!"

Onverschilligheid: Ama doet ongeïnteresseerd. Hoort aan wat de medewerker te melden heeft maar haalt zijn schouders op, stelt geen vragen, straalt uit dat het hem allemaal niet boeit.

Verwarring: Ama blijft alleen maar herhalen dat hij het allemaal niet begrijpt, blijft zijn hoofd schudden, ongelovig kijken etc.

Moraliseren: Ama begint heel betoog waarom juist Nederland, als democratisch land, toch zou moeten begrijpen dat het niet mogelijk is om..... etc.

Verantwoordelijkheid bij ander neerleggen: Ama stelt dat medewerker alles dan maar moet uitzoeken & regelen, oplossingen bedenken.

Traineren: Ama komt te laat op afspraak, heeft geen informatie verzameld, heeft elke x excuses waarom hij iets niet kan of heeft gedaan.

Valkuilen t.a.v. weerstand

Niet elke uiting is een vorm van weerstand: wanneer een ama zich verdrietig, verontwaardigd, verward etc. toont, kan dit ook gewoon de reactie van de ama op dit confronterende gesprek zijn!

Je kunt iemand weerstanden niet uit het hoofd praten, omdat weerstand een emotioneel proces is. Geef ruimte aan de weerstand, laat iemand huilen, boos zijn, stil zijn. Als de gevoelens er mogen zijn, worden gezien en erkend dan verdwijnen ze en staan ze niet

⁵..COAweb>concerns.concern AZ> thema>terugkeer>AMA's en terugkeer>srollen naar standaard werkproces AMA's & terugkeer>COAvertrekdoossier AMA

langer in de weg. Door mee te veren met, ruimte te geven aan voor het uiten van gevoelens, kan er gewerkt worden aan acceptatie van de feiten. De ama heeft in deze fase meestal geen invloed op de procedure, wel op de wijze waarop ze ermee omgaan.

Omgaan met weerstand

Er zijn drie specifieke stappen om met weerstand om te gaan:

1. herkennen
2. erkennen
3. verkennen

Stap 1: Je kunt een onderwerp of probleem (in dit geval weerstand) pas aanpakken, als je het kunt herkennen. Vertrouw daarbij meer op wat je ziet dan wat je hoort: slechts 7% van communicatie verloopt via woorden, 38% via stem(buiging) & intonatie, 55% via lichaamstaal!

Stap 2: Benoem de weerstand: zeg wat je ziet, hoort, voelt. Toon begrip voor de gevoelens die de ama laat zien.

Stap 3: Nader aftasten waar weerstand vandaan komt. Breng de weerstand in kaart, vraag door: “Wat maakt je zo boos?”, “Wat is het meest teleurstellend voor je?”

LET OP:

Pas wanneer je aandacht hebt besteed, aan bovengenoemde drie stappen, kun je weerstand trachten om te buigen. Belangrijk daarbij is om aan te sluiten bij wat de ama heeft gezegd / laten zien bij met name stap 3.

Mogelijke vervolgstappen zijn:

Informatie geven: Door informatie geven kunnen mensen een gevoel van controle over de situatie krijgen. Daarmee worden gevoelens van machteloosheid en angst verminderd. Om het informatieverwerkingsproces te vergemakkelijken, is het belangrijk dat de informatie herhaaldelijk en in verschillende vormen wordt aangeboden. Informatie en voorlichting zijn een belangrijk onderdeel bij psychosociale ondersteuning.

Steun bieden bij praktische zaken: Afhankelijk van het competentieniveau van de ama, wordt bekeken bij welke praktische zaken hij ondersteuning nodig heeft (bijv. mee naar IOM, informatie zoeken op het internet)

Activering: Medewerker probeert ama te motiveren om actief aan de slag te gaan. Doel is dat ama verantwoordelijkheid neemt voor eigen toekomst. Ama gaat inventariseren wat in zijn situatie nog mogelijkheden zijn en wordt assertiever in het verwezenlijken daarvan.

Bijlage 9 Motiveringstechnieken⁶

Congruente Motiveringstechnieken	Judoachtige Motiveringstechnieken
<i>Principe van Hoop Geven:</i> - Positief etiketteren - vragen naar of benadrukken positieve kwaliteiten - vertonen van zelfvertrouwen door de hulpverlener Hoop versterkt de aanzet tot actie	<i>Etiketteer kritiek en weerstand positief:</i> - zeg, dat de asielzoeker veel kritische zin heeft - zet, dat het van inzicht getuigt om niet alles klakkeloos op te volgen
<i>Principe van Invoegen:</i> - door de asielzoeker ingebrachte problemen accepteren als reëel - aansluiten bij taalgebruik	<i>Hanteer het Keuzeprincipe:</i> Geef een asielzoeker die niet wil meewerken de mogelijkheid tot kiezen; het lijkt er dan op alsof het initiatief bij hem ligt.
<i>Een duidelijk beeld geven van:</i> - werkwijze - haalbare doelen - taken / opdrachten	Stip een mogelijkheid voor oplossing slechts terloops en indirect aan De kans is dan groot dat de cliënt er zelf later in het gesprek op terugkomt.

Interpersoonlijke Stijl van de Cliënt

Dit deel van de bijlage beschrijft hoe een trajectbegeleider eventueel om kan gaan met asielzoekers die een specifieke interpersoonlijke stijl hebben. Het blijft wel belangrijk om de mens niet in een vakje te stoppen, maar als individu te benaderen. De opbouw van het contact begint dus met invoegen, maar schuift daarna richting een “normaal” contact.

De bazige asielzoeker: Deze komt vaak dominant, zelfverzekerd en competitief over en kan een wat vastberaden en dwingende manier van interacteren hebben. Ze houden niet van de afhankelijk positie. De trajectbegeleider kan zich hier wat bescheiden opstellen en niet de schijn wekken dingen beter te zien om toch deze persoon te kunnen motiveren. Voorstellen voor oplossingen of verandering dienen zo gedaan te worden, dat asielzoeker zelf een keuze kan maken.

De wantrouwende asielzoeker: Deze ervaart de wereld als bedreigend en vijandig. De trajectbegeleider komt zo min mogelijk met eigen standpunten, beperkt zich tot feitelijke en heldere informatie en legt de nadruk op actuele en waarneembare gebeurtenissen.

De dwarsliggende asielzoeker: Deze gedraagt zich achterdochtig, onvoorspelbaar, explosief en cynisch, heeft weinig zelfwaardering. De trajectbegeleider motiveert hier door belangstellend en tolerant te blijven en geeft ruimte voor ideeën. Kritiek moet hij serieus nemen, in plaats van zich te verdedigen.

De klagende asielzoeker: Deze is vaak star, passief en pessimistisch. Om de motiveren laat de trajectbegeleider belangstelling zien, en schroeft verwachtingen niet te hoog op, maakt daarnaast gebruik van positieve labeling. Er worden kleine stappen genomen en weinig gepusht.

De afhankelijke asielzoeker: Deze zijn onderdanig en goed van vertrouwen en hebben veel behoefte aan bevestiging. Positieve feedback van de trajectbegeleider is hierbij belangrijk en een goede ondersteuning.

⁶ A. Snellen, Basismodel voor Methodisch Hulpverlenen, p. 196-201